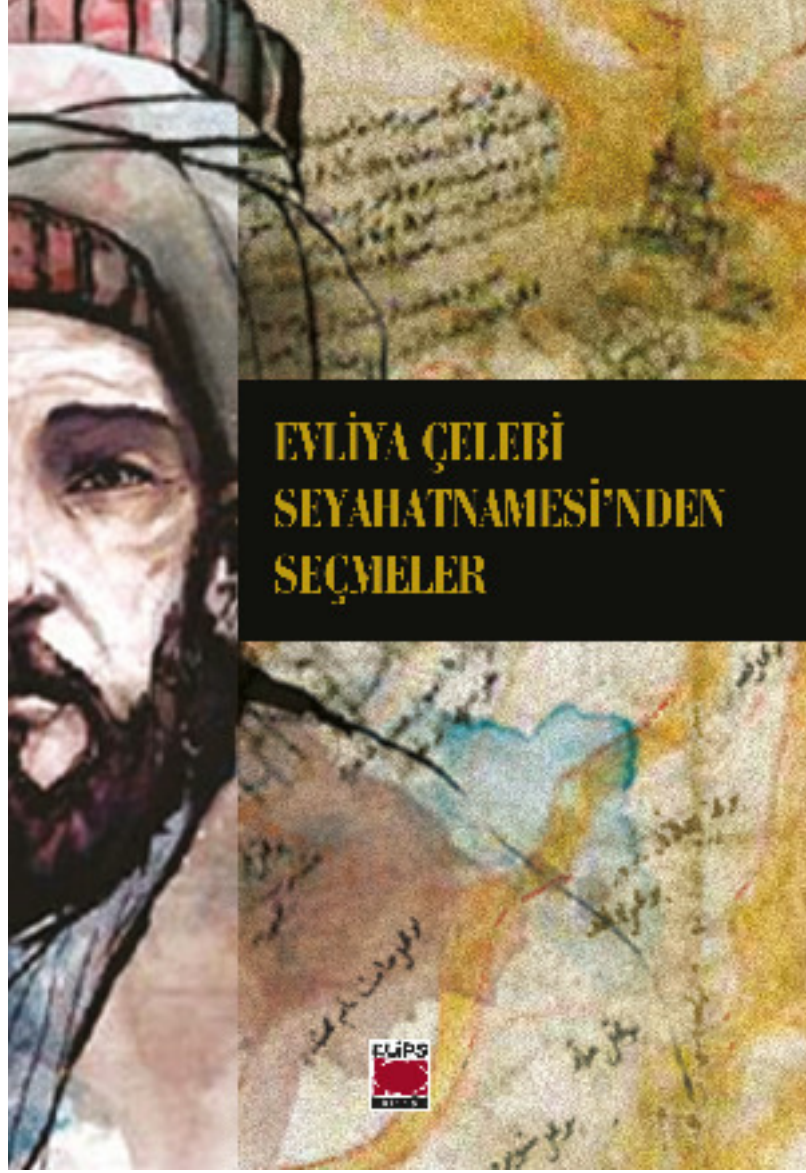

Evliya Çelebi

Evliya Çelebi

Seyahatnamesi'nden Seçmeler

«Elips Kitap»

Çelebi E.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler / E. Çelebi — «Elips Kitap»,

İlk gençlik heyecanlarıyla okunan kitapların etkisini, o ilk okumanın verdiği benzersiz hazzı unutmak mümkün m? İletişim ve bilgi edinme imknlarının son hızla arttığı bir çağda, gençlerimizi ve çocuklarımızı kitapların dünyasıyla buluşturmamak eskisi kadar kolay olmasa gerek. Bu anlamda, Millî Eėitim Bakanlığı'nın ilköğretim ve ortaöğretime yönelik 100 Temel Eser seğimi; öğrencilere, velilere ve öğretmenlere, kısacası kültür dünyamıza katkıda bulunacak herkese yararlı olacak niteliktedir.

Содержание

Evliya Çelebi	5
Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler	11
İstanbul Kalesi'nin Çepeçevre Büyüklüğü	13
İstanbul Madenleri	16
Osmanlı Devleti'nin Ortaya Çıkışı	17
İstanbul'un Onuncu Kuşatılması	19
Fatih'in İstanbul'u On Birinci Olarak Kuşatması	21
Tanrı'nın Buyruğu ve Hikmeti ile Olan Acayip İş	26
Eski Saray	29
Eski Saray'daki Hayat Suyu	30
Fetih Sırasında İstanbul'a Hâkim Nasbolunanlar	31
Fatih Camii	33
Kanunî Zamanındaki Büyükvezirler 85	35
Büyükvezir Olmayan Kubbe Vezirleri	36
Süleyman Han'ın Beylerbeyleri	37
Süleyman Han'ın Kaptanları	39
Süleyman Han Zamanındaki Defterdar ve Nişancılar	40
Süleyman Han Zamanındaki Beyler	41
Süleyman Han'ın Ünlü Bilginlerinin Bazıları	42
Sultan Süleyman'ın Kanunnamesi	43
Has ile İdare Olunan Eyaletler ve Beylerbeylerinin Hasları	46
Rumeli Eyaleti'nin Sancakları	48
Anadolu Eyaleti'nin Sancakları	49
Karaman Eyaleti'nin Sancakları	50
Sivas Eyaleti'nin Sancakları	51
Bosna Eyaleti'nin Sancakları	52
Kaptan Paşa Eyaleti	53
Mora Yarımadası Eyaleti	54
Budin Eyaleti	55
Osek ve Eğri Eyaletleri	56
Kanije Eyaleti	57
Uyvar Eyaleti	58
Tımsıvar Eyaleti	59
Varat Eyaleti	60
Erdelistan Eyaleti	61
Eflak ve Buğdan Eyaletleri	62
Özi yani Silistire Eyaleti	63
Kırım Eyaleti	64
Kefe Eyaleti	65
Kıbrıs Eyaleti	66
Girit Adası Eyaleti	67
Конец ознакомительного фрагмента.	68

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler

Evliya Çelebi (1611-1682)

Türk edebiyatında en büyük seyahatnameyi yazmış müellif olarak haklı bir şöret kazanmış bulunan seyyah, memur ve asker.

Padişah imamı olan Evliya Mehmed Efendi'den dolayı Evliya adını almıştır. Evliya Çelebi'nin babası olan Saray Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî, Evliya Mehmed Efendi'nin yakın dostu idi. Bu sebeple oğluna Evliya adını verdi.

Evliya Çelebi 25 Mart 1611'de, İstanbul'da, Unkapanı'nda doğdu.

Ailesinin kökü Kütahyalıdır. Fetih'ten sonra İstanbul'da yerleşmişlerdir... Fakat Kütahya'nın Zereğen Mahallesi'ndeki evlerini muhafaza etmişlerdir. Ayrıca Bursa, Manisa ve Sandıklı'da da mülkleri vardı.

Babası, Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî 1648 Temmuz'unda, hicri hesapla 117, şemsî tarihle 114 yaşında öldü. Demek ki 1534 doğumlu idi.

Evliya Çelebi kendi soy kütüğünü sayarken dedesini “Kara Ahmed”, dedesinin babasını “Demircioğlu Şehit Kara Mustafa Paşa”, dedesinin dedesini “Turhan Bala” olarak göstermektedir. Turhan Bala'nın babası olarak “Yavuz Özbek” yahut “Yavuz Er” veya “Ya vuk Er” adında bir sancak beyinden bahsetmektedir. Bu Yavuz yahut Yavuk Er, İstanbul'un fethinde bulunmuştur. Ganimet malından kendi payına düşenle Unkapanı'nın iç yüzünde Sağrıcalar Camisi ile 100 dükkân ve bir ev yaptırmış, Evliya Çelebi bu evde doğmuştur.

Evliya Çelebi, bu Yavuz Er'in babası olarak Ece Yakub, dedesi olarak da Allahverdi Akay adlarını sayıyorsa da bunları hakikat diye kabul etmeye imkân yoktur. Hele Allahverdi Akay'ın babası ve dedesi olarak gösterilen Mehmed Kirmânî ile Hoca Ahmed Yesevî tamamıyla hayal mahsulüdür. O zamanki Türk aydınları arasında, kendisini ya Peygambere ya dört halifeye ya da ünlü bir şeyhe bağlamak hususundaki modanın bir neticesidir. Zaten 1167'de ölen Ahmed Yesevî ile 1682'de ölen Evliya Çelebi'nin arasında 13-15 ata bulunması gerekirken bunu 8 ata ile geçiştirmek de tamamen mantıksızdır.

Evliya Çelebi'nin anası bir Abaza kadındır. Bu kadın, sadrazamlığa kadar yükselen Melek Ahmed Paşa'nın anasıyla ya kardeş yahut da teyze çocuğudur. Bu hısımlık sebebiyle Evliya Çelebi'nin Melek Ahmed Paşa ile arası çok iyi olmuştur.

Evliya Çelebi'nin anası, I. Ahmed çağında genç kız olarak saraya getirilmiş ve Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî ile evlendirilmiştir.

Mehmed Zillî (1534-1648), Kanunî Sultan Süleyman'ın, birçok seferlerinde ve II. Selim çağındaki Kıbrıs fethinde (1570-1571) hazır bulunmuş, padişaha Mağusa'nın anahtarlarını takdim etmiş, I. Ahmed çağında da (1603-1617) eliyle yaptığı Kâbe'nin altın oluklarını sürre emanetiyle Hicaz'a götürmüş ve Sultan Ahmed Camisi'nin tezyinat işlerinde çalışmıştır. Konuşması tatlı ve şair olduğu için hizmet ettiği padişahların musahipliğine kadar yükselmiştir.

Evliya Çelebi'nin Mahmud adında bir erkek kardeşiyle birkaç kız kardeşi varsa da bunlardan yalnız bir tanesinin devlete isyan ederek 1632'de idam edilen Balıkesirli İlyas Paşa'nın zevcesi olan “İnal”ın adını zikretmiştir ki bu Türkçe isim dikkate değer.

Evliya Çelebi, ilköğrenimden sonra Unkapanı'ndaki Fil Yoku şun'da, Şeyhülislam Hâmid Efendi Medresesi'nde Müderris Ahfeş Efendi'den 7 yıl ders gördü. Bu sıradaki ders ortağı (o zamanki

tabirle ders şeriki), yani aynı hücrede kaldığı arkadaşı, sonradan Osmanlı tarihine geçen ve “Cinci Hoca” diye tanınan Hüseyin Efendi idi.

Bu medresedeki 7 yıllık dersin Evliya Çelebi'yi, zamanımız tabiriyle yükseköğrenim mezunu seviyesine getirmeyeceği aşikârdır ve zaten Seyahatnamesi'nden de bu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, Sâdîzade Dârülkurrâsî'nda hafız olmuş, babasından da kuyumculuğa dair bazı şeyler öğrenmiştir. Daha sonra enderunda tahsiline devam etmiştir. Burada Güğümbaşı Mehmed Efendi'den “yazı”, Müsahip Derviş Ömer Gülşenî'den “musiki”, Keçi Mehmed Efendi'den “Arapça gramer”, babasının dostu olan ve kendisine “Evliya” adının verilmesinde amil bulunan Evliya Mehmed Efendi'den de “tecvid” dersleri aldı.

Evliya Çelebi seyahate âşıktı. İstanbul ve çevresindeki dolaşmalarına 1630'da yani 19 yaşlarında iken başlamıştı. Sesi güzeldi ve aldığı dersler arasında en çok musikide ileri gitmişti.

1635'te (yani 24 yaşlarında iken) Ayasofya'da IV. Murad'ın huzuruna çıkarıldı ve kendisine Has Kiler'de vazife verildi. Bir gün sarayda IV. Murad'ın huzuruna kabul olunarak besteler okudu ve nükteli konuşmasıyla padişahın çok hoşuna gitti. Bu tesir kuvvetli olmuş olacak ki padişahın kederli zamanlarında huzura çıkarılarak tatlı sözleriyle onun kederini azaltmaya başladı.

Sarayda 4 yıl kadar kaldıktan sonra padişahın Bağdat seferinden (Nisan 1638) biraz önce çırağ edilerek 40 akça maaşla sipahiler zümresine girdi.

Bundan sonra meşhur seyahatlerine başladı, önce 1640'ta kısa bir Bursa ve İzmit seyahati yaptı. Sonra, babasının oğulluğu olup Trabzon valiliğine tayin edilen Ketenci Ömer Paşa ile birlikte Trabzon'a gitti.

1641 Nisan'ında Azak Kalesi'nin Rus Kazaklarından geri alınması için Hüseyin Paşa kumandasında yapılan sefere katıldı. Kış bastırıp da Azak alınamayınca Kırım Hanı Bahadır Kirey Han ile Kırım'a döndü. Onun maiyetinde olarak 1641-1642 kışını Bahçesaray'da geçirdi.

1642 yazında Azak'ın geri alınışı harekâtına katıldı. Handan izin alarak İstanbul'a dönerken Karadeniz'de korkunç bir fırtınaya yakalandı. Gemileri battı. Kendi ifadesine göre üç gün, önce geminin bir sandalı, sonra da büyük bir tahta parçası üstünde ölümle pençeleastikten sonra bugünkü Bulgaristan kıyılarına çıkıp canını kurtardı. Bir Türk köyünde epeyce hasta yattıktan sonra İstanbul'a gelerek 4 yıl kadar kaldı ve bundan sonra Karadeniz'de gemiyle yolculuğa tövbe etti.

1645 baharında Girit seferine çıkan Yusuf Paşa kumandasındaki ordu ile Hanya'nın fethinde bulundu. Sonra İstanbul'a döndü.

1646'da Erzurum Beylerbeyi Defterdaroğlu Mehmed Paşa'ya müezzin ve Erzurum gümrük kâtipliğine tayin edilmiş olarak onunla ve kalabalık maiyeti ile 12 Eylül'de İstanbul'dan hareketle Anadolu'nun birçok şehir, kasaba ve köylerinde konaklamak suretiyle Erzurum'a gitti.

Tebriz Hanı'nın elçisine yoldaşlık ederek Azerbaycan ve Gürcistan'ın bazı yerlerini gördü. Birtakım vazifeler dolayısıyla Revan, Gümüşhane ve Tortum'a giden, sınır paşalarının Gürcistan seferinde bulunan Evliya Çelebi 1647-1648 kışını Erzurum'da geçirdi.

Erzurum Beylerbeyi Defterdaroğlu Mehmed Paşa, Kars'a tayin edilip bu vazifeyi kabul etmeyerek İstanbul'a hareket edince Evliya Çelebi de ona katıldı.

Defterdaroğlu Mehmed Paşa o sırada hükûmete karşı isyan etmiş bulunan Varvar Ali Paşa'yı tenkile memur edilenler arasındaydı. Fakat hükûmete güvenemediği için bu emri dinlemediği gibi, diğer Anadolu paşalarıyla anlaşmaya çalışıyor, bu sebeple Evliya Çelebi'yi kurye olarak kullanıyordu. Evliya Çelebi bu gidiş gelişlerin birinde yolunu şaşırıp ünlü Celalîlerden Kara Haydaroğlu ile Katircioğlu'nun arasına bile düştü.

1648 yazında İstanbul'a geldi. Babası çok yaşlı olarak bu sırada ölmüştü. Miras işlerini hallettikten sonra Şam Beylerbeyi Murtaza Paşa'ya kapılanarak 1648 Ağustos'unda, Şam'a gitmek üzere onunla yola çıktı. Ekimde Şam'a vardılar. Murtaza Paşa tarafından vazifeye gönderilmek suretiyle Suriye ve Filistin'in birçok yerlerini gördü.

Murtaza Paşa Sivas'a tayin edilince onunla birlikte Sivas'a gitti. Vergi toplamak için Orta ve Doğu Anadolu'nun birçok yerlerini gezdi.

Murtaza Paşa, Sivas'tan azledilince onunla 14 Temmuz 1650'de İstanbul'a döndü.

Bu sırada Melek Ahmet Paşa sadrazam oldu (5 Ağustos 1650). Hısım oldukları için Paşa, Evliya Çelebi'yi kendisine musahip ve mahrem edindi.

21 Ağustos 1651'de Melek Ahmed Paşa büyük vezirlikten azlolunup Özi Beylerbeyiliği'ne tayin olununca Evliya Çelebi de onunla beraber gitti. Rumeli'nin birçok yerlerini gezdiği bu yolculuğa 1651 yılının Eylül ayı ortalarında başladı.

Melek Ahmed Paşa, Rumeli Beylerbeyiliği'ne tayin olununca yine onunla birlikte Sofya'da bulundu. Paşa azlolununca 1653 Temmuz'unda İstanbul'a döndü. Bir süre İstanbul'un gezinti yerlerinde eğlendi. 1655 başına kadar İstanbul'da kaldı.

Melek Ahmed Paşa, Van Beylerbeyiliği'ne tayin olununca onunla birlikte giderek Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümünü görmüş oldu. İranlılar tarafından götürülen koyun sürülerinin geriye verilmesini sağlamak ve Bağdat Valisi Murtaza Paşa'nın İranlılara esir düşmüş olan kardeşini kurtarıp Bağdat'a getirmek vazifeleriyle İran'a ve oradan da Bağdat'a gitti. Buradan Van'a döndü.

Melek Ahmed Paşa yine Özi eyaletine vali tayin olununca 26 Temmuz 1655'te İstanbul'dan kalkarak onunla birlikte eyalet merkezi Silistre'ye gitti.

26 Mayıs 1657'de Macar Rakoczi üzerine yapılan sefere katıldı. Bu sırada Kırım Hanı IV. Mehmed Kirey Han'ın hizmetine girdi. Güney Rusya'ya yapılan akınlara ve Özi'ye saldıran Rus Kazaklarının bozgunu ile biten savaşılar katıldı. Bu zafer haberini İstanbul'a ulaştırıp yine vazifesi başına döndü. Eyalette birçok yerleri dolaştı.

10 Aralık 1657'de İstanbul'a döndü. Melek Ahmed Paşa'nın zevcesi Kaya Sultan'ın bahçesinde hoş vakitler geçirerek dinlendi.

Melek Ahmed Paşa, Bosna beylerbeyi olunca onunla birlikte yola çıktıysa da Büyük Çekmece'de Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın adamları tarafından yaralanarak tedavi için İstanbul'da bir ay kadar kaldı.

1658'de Bursa, Çanakkale ve Gelibolu yörelerine gidip geldi.

9 Kasım 1659'da Buğdan'ın yeni voyvodası Stefanitza'yı memleketine götürülenlerle birlikte Edirne'den kalkarak Romanya'ya doğru gitti. Yaş Ovası'nda Eflak Voyvodası Minnea ile yapılan savaşta bulundu. Sonra Kırım atlılarıyla birlikte akınlara katılıp Edirne'ye döndü.

26 Nisan 1660'ta Köse Ali Paşa'nın maiyetinde olarak Varad seferine katıldı. Bu kalenin fetihnamesini Bosna Beylerbeyi Melek Ahmed Paşa'ya götürdü. Evliya Çelebi bu sırada Bosna eyaletini dolaşmış ve akınlarda bulunmuş, hatta Venedik topraklarına kadar uzanmıştır.

Melek Ahmed Paşa yeniden Rumeli beylerbeyi olunca Sofya'ya gitti. Yine vergi toplamak için birçok yerler dolaştı.

29 Temmuz 1661'de, Tımsıvar Ovası'nda, Erdel seferine giden Köse Ali Paşa ordusuna rastlayıp ona katıldı. Kırım atlılarıyla birlikte düşmanla çarpışıp Erdel'i bir hayli dolaştı. Belgrat'ta kışladı.

Baharda Arnavutluk'ta vergi topladıktan sonra 4 Nisan 1662'de İstanbul'a döndü.

10 Mart 1663'te Fazıl Ahmed Paşa ordusuyla birlikte Alman (Nemse) seferine çıktı. Bu seferin birçok kısımlarına katıldı. Seferin devamı sırasında Belgrad'dan Hersek'teki Sührab Mehmed Paşa'ya mektup götürdü. Venedik sınırındaki hareketlere katıldı. Macaristan'a döndükten sonra Zrinvar ve Raab savaşlarında bulundu. Budin'den Eğri'ye giderek oraları gezdi. Peşte'de Kara Mehmed Paşa ile buluştu. Vasvar barışından sonra Viyana'ya elçi gönderilen Paşa'nın maiyetinde Viyana'ya gitti. 9 Haziran 1665'te Viyana'ya girdi. Almanya İmparatoru I. Leopold'dan aldığı pasaportla çevreyi gezdi. Viyana'da bulunduğu sırada, vaktiyle, 1647'de Erzurum'da katıldığı bir cirit oyununda Şeydi Ahmed Paşa'nın attığı ciritle kırılmış olan dört dişinden üçünü usta bir dişçiye tedavi ettirdi.

29 Haziran 1665'te Viyana'dan çıkarak çevreyi de gezmek suretiyle Macaristan'a döndü. Eyalet ve sancaklardaki kaleleri yoklamaya memur edildi. Oradan Erdel, Eflak ve Buğdan yoluyla Kırım'a gitti. 1665 yılı içinde ve herhâlde güz başlarında, Kırım Hanı IV. Mehmed Kirey ile Rus Kazakları arasındaki bir savaşa katıldı.

Kırım'dan kara yolu ile Kafkasya'ya geçti. Dağıstan'ı, Hazar kıyılarını ve İdil Irmağı ağzını dolaştı. Bu sırada Terek Kalesi'nde iken Azak'a gitmekte olan bir Rus elçisinin kafilisine katıldı. Azak'a gelince Osmanlı ordusunun Girit seferine çıktığını duydu. Kefe üzerinden Bahçesaray'a gitti. Adil Kirey'in bazı akınlarına katıldıktan sonra kara yolu ile (Karadeniz'den geçmeye tövbeliydi) 11 Mayıs 1668'de İstanbul'a geldi.

26 Aralık 1668'de İstanbul'dan çıkarak Edirne, Gümölcine, Selanik, Tesalya ve Mora'yı dolaştı. Anaboli'den gemiyle Girit'e gitti. Kaydiye'nin fethi için yapılan savaşlara katıldı ve fethi gördü.

1670 Nisan'ında Girit'ten ayrılarak bazı Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Yunanistan'da, Mayna'daki isyanın bastırılmasında bulundu. Oradan Arnavutluk'a geçerek bu ülkenin birçok yerlerini dolaştı. 28 Aralık 1670'te İstanbul'a döndü.

Nihayet Hacca gitmeye karar vererek dostlarından Sâilî Çelebi ile 21 Mayıs 1671 (= 12 Muharrem 1082)'de yola çıktı. Henüz görmediği Sakız, Sisam, İstanköy, Rodos adalarını; Adana, Maraş, Ayıntap, Kilis taraflarını gezdi. Şam'a uğrayıp Şam Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın da katıldığı hacı kafilisiyle Hacca gitti.

Hacdan sonra Hüseyin Paşa'dan ayrılarak Mısır hacılarına katıldı. Onlarla birlikte Mısır'a gitti. Mısır'da 8-9 yıl kaldı. Mısır, Sudan ve Kuzey Habeşistan'ı bu sıralarda gezdi.

Evliya Çelebi'nin ne zaman öldüğü, nerede gömülü olduğu belli değildir. Prof. Cavid Baysun birtakım karinelerle 1682'de ölmüş olacağını kabul ediyor.

Evliya Çelebi evlenmemiştir. İnce yapılı olmasına rağmen sağlam ve çevik olduğu, Kırım atlılarıyla yaptığı akınlardan ve cirit oyunlarına katılmasından anlaşılıyor. Sık sık Kırım hanlarının yanına gitmesi ve soy kütüğünü sayarken çok yukarılarda bir "Allahverdi Akay"dan bahsetmesi Kırım'la bir kan bağı ihtimalini de akla getiriyor. Çünkü "Akay" kelimesi tam Kırım ağzıyla bir kelimedir ve bizim "ağa" (aka) nın karşılığıdır.

Evliya Çelebi mevki ihtirası göstermemiş, fakat seyahat ihtirası büyük olmuştur. Ufak tefek vazifelerden aldığı para ile paşaların ve Kırım Hanı'nın verdiği hediyeler ve savaşlardan elde ettiği ganimetler, bir de mütevellisi olduğu ata mülklerinden gelen para kendisine ve kölelerine yetmiştir.

Zamanına göre yüksek tahsil yapamamışsa da gördükleriyle kültürünü tamamlamıştır. Tahsil eksikliği bilhassa tarih olaylarını anlatırken çok açık ve acı şekilde gözükmektedir (Fatih'le Mısır Sultanı Kalavun'u çağdaş göstermesi gibi). Bir de hayal gücü geniş olduğundan evliyalar, şeyhler hakkında verdiği bilgiler uydurmalarla doludur.

Hattat, nakkaş, müzikçi, şair ve biraz da kuyumcudur. Şairliği kaliteli değildir. Nesri, kendi çağının ağdalı nesri olmayıp çoğu zaman sade, tekellüfsüz bir nesirdir. Hatta bazen o kadar güzel ve orijinaldir ki Evliya Çelebi'ye 17. yüzyılın Dede Korkut'u denebilir. Bütün bunlardan başka bir yönü daha vardır: Askerdir. Birçok savaşlara girmiştir.

Evliya Çelebi seyahat gayesini başarabilmek için herkesle iyi geçinmeye mecburdu. Zaten yaradılıştan huysuz bir adam değildi. Nazik, güler yüzlü idi ve herkesin hoşuna giden bir şahsiyeti vardı. Fakat dalkavuk değildi.

Zevk ehli idi. Mesirelerde kalmış, meyhaneleri dolaşmıştır. Ağzına içki koymadığını söylemesi herhâlde esmayı üstüne sıçratmamak için olmalıdır. Ahmed Yesevî soyundan geldiğini iddia edip din ve tasavvuf davası gütmesi dolayısıyla dinin ve devletin yasakladığı içkiyi içmemiş görünmek lüzumunu duymuştur.

Büyük *Seyahatname* esas bakımından coğrafya bilgisi vermekle beraber tarih, etnografya, folklor, binalar, yollar, kültür ve dil bakımından da çok önemlidir. Evliya Çelebi zamanında mevcut olup da bugün bulunmayan köyler, kasabalar, camiler, mezarlar hakkındaki satırları birinci derecede kaynak değerini taşır. Orijinal gözükme gayretiyle bazı zorlama ve uydurmaları olduğu muhakkaktır. Bazen de, eskiden yazılmış kitapları okuyarak seyahatnamesine aldığı bilgileri kendi görgü mahsulü diye göstermesi bu kabildendir. Mesela Viyana'da bulunduğu sırada imparatorun izin alarak kuzeyde Brandenburg, Danimarka, Hollanda ve batıda İspanya'ya kadar gittiği hakkındaki satırlarının hiçbir değeri yoktur. Fakat bazen mübalağa veya uydurma sanılan satırlarının doğru olduğu da muhakkaktır.

Şimdiye kadar Evliya Çelebi hakkında yapılan incelemelerin en iyisi olan ve *İslam Ansiklopedisi*'nin 1947 yılındaki 33. fasikülünde yayımlanan merhum Prof. Cavid Baysun'un Evliya Çelebi maddesinde, onun bazı hızlı yolculuklarına inanılmamıştır. Cavid Baysun, Evliya Çelebi'nin Van'dan İstanbul'a 13 günde, Silistre'den İstanbul'a 3 günde gelmesini imkânsız görerek kabul etmemektedir. Hâlbuki o zamanki Türk askerliği ve biniciliği düşünülürse bunların doğru olduğu kabul edilebilir. Posta Tatarlarının at değiştirerek nasıl hızlı gittikleri malumdur, iyi bir binici olan ve Kırım atlılarının yıldırım hızına sürçmeden ayak uyduran Evliya Çelebi, at değiştirmek suretiyle Silistre'den 3 günde, Van'dan 13 günde İstanbul'a gelebilir. Nitekim Barbaros Hayreddin Paşa da Mudanya'dan Halep'e atla 10 günde gitmişti.

Seyahatname, mübalağalı ve hayalî taraflarına rağmen birçok bakımlardan mühim, ciddi incelemelere layık bir eserdir ve hakikaten kültürümüzün temel kaynaklarından. Bu temel kaynaktan ilmî sonuçlar çıkarmak için uzun ve etraflı çalışmalara ihtiyaç vardır ki bu da yıllara bağlıdır. Fakat bu çalışmalara başlamak için önce Seyahatname'nin mukayeseli ve çok doğru bir basımının yapılması şarttır.

Bugün hızla gelişmekte ve değişmekte olan Anadolu şehirlerinde, birkaç yıl sonra, Evliya Çelebi'nin bahsettiği bazı anıtlardan eser kalma yacaktır. Bunları kaybolmadan önce yakalayıp incelemek bir heyetin, bir derneğin başarabileceği iştir. Ben burada yalnız bir iki kelimeye dikkati çekerek Seyahatname'nin ehemmiyetini göstermeye çalışacağım:

1. Evliya Çelebi, Kırım'dan İstanbul'a gelirken gemilerinin batmasını ve denizde geçirdiği tehlikeli zamanı anlatırken üç yerde “kum” kelimesini kullanmaktadır (II, 128, 129, 131). Buradaki “kum” kelimesi “dalga” demektir. Bu, mana ile “kum” kelimesi malum Türkiye lehçesi sözlüklerinde yoktur. Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Tarama Sözlüğü* (Ankara, 1969) nün IV. cildinde (s. 2729) “dalga” manası ile gösterilen bu kelimenin kaynağı Aydınî İshak Hocası Ahmed Efendi'nin *Aksa'l-İreb* adlı eseridir. Hicri 1120 (= 23 Mart 1708-12 Mart 1709) de ölen Ahmed Efendi'nin bu eseri, meşhur Zemahşeri'nin *Mukaddemetü'l Edeb* adlı Arapça-Farsça sözlüğünün tercümesidir. 18. yüzyılın başında ölen mütercimim bu kelimeyi kullanması, o sırada Aydın bölgesinde kelimenin yaşadığını gösterebileceği gibi Mukaddemetü'l Edeb'in Doğu Türkçesine yapılan tercümelerden faydalanan İshak Hocası'nın bu kelimeyi o tercümelerden aldığı da düşünülebilir.

Bu kelimenin ehemmiyeti, “kum” kelimesinin “dalga” manası ile ilk önce Kaşgarlı Mahmud'da kullanılmış olmasındadır. 11. yüzyılın ikinci yarısında yazılan *Dîvân-ı Lûgat-it Türk* ile Evliya Çelebi arasında altı asırlık bir zaman bulunması, edebî Batı Türk metinlerinde kelimeye rastlanmayışı, halk arasında millî kültür birliğinin yaşadığını gösteren tanıklardan biridir. Kelime 13. veya 14. asırlara ait olup Doğu Türkleri lehçelerini tanıtan İbnü Mûhennâ ve Ebû Hayyân sözlüklerinde de vardır.

2. Evliya Çelebi'de aynı şekildeki diğer bir kelime de “Senek” kelimesidir. Kastamonu bölgesi Türkleri arasında “bardak” manası ile kullanılan bu kelime de yine Divân-ı Lûgat-it Türk'te “ağaçtan oyulmuş su kabı” olarak tanıtılmaktadır (Besim Atalay Dizini, 505).

3. Evliya Çelebi, ilk Osmanlı padişahlarından “beğ” diye bahsettiği gibi İstanbul kuşatması sırasında Ak Şemseddin'i Fatih'e “beğim” diye hitap ettirmektedir. Türk geleneklerine göre Osmanlı hanedanının “han” olmayıp “beğ” olduğu malumdur. Hanlık sonradan, bü yük imparatorluk hâline geldikleri zaman takılmış bir unvandır. Fatih'le Ak Şemseddin'in konuşmalarını bize anlatan çağdaş bir eser bulunmadığına göre Fatih'ten iki asır sonra yaşayan Evliya Çelebi'nin o koca padişahı “beğ” olarak görmesi, eski ananenin Türkler arasında hâlâ yaşadığını göstermesi bakımından mühimdir.

4. Evliya Çelebi, “Oğuz” kelimesini “saf” manasında kullanıyor (IH, 141). “Türk” kelimesinin “köylü”, hatta “kaba köylü” yerinde kullanılması gibi “Oğuz” kelimesi de Anadolu'da gerek Osmanlı aydınları, gerekse halk tarafından “sert, kaba” kelimeleriyle aynı manada kullanılmıştır. Mohaç Savaşı'nın ertesi günü, savaş alanını gezen Kanunî Sultan Süleyman, otağına dönerken kendisini selamlayan büyük rütbeli Türk subaylarından birine (Koca Alaybeyi'ne), şimdiden sonra ne tedbir alınması gerektiğini Büyükvezir İbrahim Paşa ile sordurunca Koca Alaybeyi: “Hünkârım! Domuzun yatağında çocuğu olmasın.” (Toparlanmasına meydan verilmesin.) diye cevap vermiştir.

Bu vakayı anlatan Peçevî (1,95-96), Koca Alaybeyi'nin cevabını “Oğuzâne” (= Oğuzcasına) diye sıfatlandırmıştır ki “tekellüfsüz, kaba, sert” manalarına gelmektedir. Hammer ise Peçevî'den aldığı “Oğuzâne” kelimesini “Türkler'in eski sertliği ile” diye tercüme etmiştir (V, 64). Meşhur Fîrûzâbâdi (1329-1414) *Kamus*'unu Türkçeye çeviren ve *Ukyânûsü'l* Basit adını veren Mütercim Asım, bu tercümesinde “Oğuz” kelimesini “elinden iş gelmeyen” manasında kullanmıştır (II, 796). Tercüme, hicri 1220-1225 arasında (= 1 Nisan 1805-25 Ocak 1811) yapılmıştır. Mütercim Asım'ın “Oğuz” kelimesine verdiği mana acaba onun memleketi olan Ayıntab'a mı aittir, yoksa o sırada, yani 19. asrın başında, Türkiye'nin edebî çevreleri bunu bu anlamda kullanıyor muydu, bu belli değildir. Ben de 1932'de Bolu'nun bir köyünde, yanıma çağırdığım üç dört yaşlarında toraman bir oğlanın gelmemesi üzerine anasının “O gelmez, uğuzdur.” dediğini işittim. Köylü kadın “yabani” yerinde kullandığı bu kelimeyi “uğuz” diye söylüyordu.

Evliya Çelebi başka milletlerin de dikkatini çekmiş, üzerinde birçok incelemeler yapılmış, yazılar ve tenkitler yazılmıştır. Bunların listesi Prof. Cavid Baysun'un İslam Ansiklopedisi'ndeki makalesinde gösterilmiştir. Bu yazılar umumiyetle müspettir. Fakat yukarıda da işaret ettiğim gibi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi hakkındaki son ve kesin hükmün verilmesi için önce eserin karşılaştırmalı ve doğru bir basımının yapılması lazımdır.

Evliya Çelebi'nin kendilerini ilgilendiren parçalarını Almanlar, Bulgarlar, Ermeniler, Farslar, Fransızlar, İngilizler, Macarlar, Romenler, Ruslar, Sırlar, Yunanlılar kendi dillerine çevirmişlerdir.

Evliya Çelebi'den parçalar seçerken her şeyden önce Türk kültürü bakımından ehemmiyetli ve Türk gençleri için faydalı olduğuna kanaat getirdiğim parçaları aldım ve bu sevimli seyyah hakkında tam bir fikir vermiş olmak için onun mübalağalı ve bazen de muhayyel olan bölümlerini ihmal etmedim.

Genç okuyuculara kolaylık olması için onların güçlüğe uğrayabileceği birçok noktalarda küçük dipnotlarla açıklamalar yaptım.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler

Müslümanları kendisine itaat şerefiyle şereflendiren ve bana dünyayı gezip dolaşma kolaylığını veren Tanrı'ya şükürler, şeriatın yapısını kurup peygamberlik temelini sağlamlaştıran Muhammed'e selamlar ve dualar olsun. Gökleri yaratan ve her şeyin sahibi olan Hak, yeryüzünü insanoğulları için güzel bir barınak ve sığınak edip insanları bütün var edilenlerden daha üstün yarattı.

Bundan sonra, yeryüzünde Tanrı'nın gölgesi ve dünyanın nizamı olan, sultanoğlu sultan, Gazi Sultan Dördüncü Murad Han (1623-1640) (ki Ahmed Han oğludur, o da Mehmed Han oğludur, o da Üçüncü Murad Han oğludur, o da İkinci Selim Han oğludur, o da Süleyman Han oğludur, o da Birinci Selim Han oğludur, o da İkinci Bayazıd Han oğludur, o da Fatih Sultan İkinci Mehmed Han oğludur, Allah'ın rahmeti hepsine olsun) hazretlerine hayır dualar ve övüşler olsun.

Yazılarımıza başladığımız yerde yüce hizmetiyle şeref bulduğumuz büyük padişah, Bağdat Fatihi Sultan Murad Han Gazi, Tanrı rahmeti içinde olsun. Onların saltanatı zamanında, hicretin 1041 tarihinde (= 30 Temmuz 1631-18 Temmuz 1632) yaya olarak İstanbul şehrinin etrafında olan köy ve kasabaları ve nice bin bahçeleri, bağları gezip seyrederek hatırıma büyük seyahatler gelirdi.

Cihanı nasıl dolaşabilirim diye her an Allah'tan dünyada vücut sağlığı ve seyahat, ahirette de iman ricasında bulunurdum. Daima dervişlerle dostluk edip dünyadaki yedi iklim, dört bucağın tarifini işittikçe can ve gönülden seyahat dileyip acaba dünyayı gezip mukaddes yerlere, Mısır'a, Şam'a, Mekke ve Medine'ye varıp yaratılmışların övücü olan Peygamber hazretlerinin ravzasına yüz sürmek mümkün olacak mı diye üzüлüp süzüлürdüm.

Bu ben değersiz, yani “Derviş Mehmed Zillî oğlu Evliya”, doğduğum şehir olan İstanbul'da, 1040 yılı Muharreminin aşure gecesini (19 Ağustos 1630) rüyada kendimi Yemiş İskeleyi civarında helal mal ile yapılmış “Ahı Çelebi Camisi”nde gördüm. Derhâl caminin kapısı açılıp içi silahlı askerlerle doldu. Sabah namazının sünnetini kılıp duaya geçtiler. Ben zavallı minber dibinde durup bu aydın ve güzel yüzlü cemaati hayran hayran seyrettim. Hemen yanımda durana bakıp: “Sultanım! Kimsiniz? Yüce adınızı lütfediniz.” dedim. O da: “Aşere-i Mübeşşere'den, kemankeşlerin piri Sa'd İbni Ebi Vakkas'ım” deyince elini öptüm. “Ya sultanım, bu sağ tarafta nura bürünmüş güzel cemaat kimlerdir?” dedim. “Onlar bütün peygamberlerin ruhlarıdır. Geri saftakiler evliyaların ruhlarıdır. Bunlar Peygamber'in sahabeleri ve yakınları, Kerbela şehitleridir. Mihrabın sağındakiler Ebubekir ve Ömer, solundakiler Osman ve Ali, mihrabın önündeki Oveysü'l-Karnî'dir. Caminin solunda, duvar dibindeki esmer adam senin pirin, müezzin Bilali Habeşi'dir. Bu ayak üzere cemaati saf saf sıraya koyan kısa boylu adam Amr Ayyri Zamiri'dir. İşte bu bayrak ile gelen kızıl kanlı elbiseli askerler Hamza ile bütün şehitlerin ruhlarıdır.” diye camideki cemaati birer birer bana gösterip herhangi birine gözüm değdiyse elimi göğsüme basıp göz aşinalığı ile taze can buldum.

“Ya sultanım, bu cemaatin bu camide toplanmalarının sebebi nedir?” dedim. “Azak taraflarında Müslüman ordularından Tatar askeri sıkıntıda olmakla Hazret'in (Peygamber'in) himayesinde olanlar bu İstanbul'a gelip oradan Tatar Hanı'na yardıma gideriz. Şimdi Peygamber hazretleri dahi Hasan, Hüseyin, On İki İmamlar ve benden gayrı Aşere-i Mübeşşere ile gelip sabah namazının sünnetini kılıp kaamet eyle, diye işaret buyurur. Sen dahi yüksek sesle tekbir ge tirip sonra Kürsi ayetini oku. Sonra Peygamber hazretleri mihrapta otururken elini öpüp “şefaati ya Resülullah” diyip yardım rica et!” diye Sa'd İbni Ebi Vakkas bana öğretti.

Cami kapısından parlak bir ışık peyda olduğunu gördüm. Caminin içi nur dolunca bütün sahabelerle peygamberlerin ve evliyaların ruhları ayağa kalktılar. Peygamber hazretleri yeşil bayrağı dibinde, yüzünde nikabı, elinde asası, belinde kılıcı ile sağında Hasan, solunda Hüseyin ortaya çıkınca sağ ayağı ile camiye bismillah ile girip mübarek yüzünden örtüsünü açıp “esselamü aleyke

ya ümmeti”¹ buyurdular. Mecliste hazır olanlar da “ve aleykümü’sselam ya Resülallah ve ya seyyidi'lümem”² diye selam aldılar.

Hazret hemen mihraba geçip iki rekât sabah namazı sünnetini eda edip bitirince bana bir korku ve vücuduma bir titreme geldi. Ama Hazret’in bütün eşkâline baktım. Hilve-i Hakani³ de yazıldığı gibi idi. Selamdan sonra bana bakıp mübarek sağ elleriyle dizine vurup “kaamet eyle” dediler. Hemen ben dahi Sa’d İbni Ebi Vakkas’ın öğrettiği üzere derhâl segâh makamında ikamet edip tekbir getirdim. Hazret dahi segâh makamında hazin bir sesle Fatiha’yı okudu. Rüyanın sonunda Sa’d İbni Ebi Vakkas’ın öğrettiği gibi hizmetimi tamamladım. Hazret mihraptan ayağa kalkarken Sa’d İbni Ebi Vakkas elimden tutup Hazret’in huzuruna götürdü: “Sadık âşıklarından ve iştiyaklı ümmetinden Evliya kulun şefaati rica eder.” diyip bana da “mübarek elini öp” deyince ağlayarak mübarek elini küstahça öpüp heybetinden şaşırarak “şefaati ya Resülullah” diyecek yerde “seyahat ya Resülullah” demişim. Hazret hemen gülümseyip: “Allah sıhhat ve selametle şefaati, seyahati ve ziyareti kolay kılsın!” dediler.

Oradakilerden hepsinin elini öpüp hepsinin hayır duasını alarak gidiyordum. Peygamber hazretleri mihraptan “essalamü aleyküm ya ihvan”⁴ deyip camiden dışarı çıkınca bütün sahabeler bana hayır dua ettiler ve camiden çıkıp gittiler.

Sa’d hazretleri hemen belinden sadağını çıkarıp belime kuşatarak tekbir getirdi: “Yürü! Ok ve yayla gaza eyle. Tanrı seni koruyup esirgesin. Sana müjde olsun: Bu mecliste ne kadar ruhlarla görüşüp ellerini öptünse hepsini ziyaret etmek nasip olacak. Dünya seyyahı ve insanların meşhuru olacaksın. Ama gezip tozduğun memleketleri, kaleleri, şehirleri, acayip ve garip eserleri, her diyarda yapılan güzel şeyleri, yiyecek ve içeceklerini, şehirlerinin boylam ve enlemlerini yazıp fevkalade bir eser meydana getir ve benim silahımla iş görüp dünya ve ahiret oğlum ol. Doğru yolu elden bırakma. Kinden, garezden uzak kal. Tuz, ekmek hakkını gözle. İyi dost ol. Kötülerle arkadaş olma. İyilerden iyilik öğren!” diye öğüt verip alnımdan öperek Ahı Çelebi Camisi’nden çıkıp gitti.

Ben şaşkına dönüp uykudan uyandım. Acaba bu bir rüya mıdır, gerçek midir, yoksa doğru mudur diye düşünüp ferahlık ve gönül açıklığı duydum. Sonra temiz abdest alıp sabah namazını kıldıktan sonra İstanbul’dan Kasımpaşa’ya geçip tabirci İbrahim Efendi’ye rüyamı tabir ettirdim. “Cihanı gezen bir seyyah olup işin hayırla sona varır ve Hazret’in şefaati ile cennete girersin!” diye müjdeledi. Oradan Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede’ye varıp elini öperek rüyamı ona da tabir ettirdim: “On İki İmam’ın elini öpmüşsün. Dünyada himmet sahibi olursun. Aşere-i Mübeşşerenin ellerini öpmüşsün; cennete girersin. Dört halifenin ellerini öpmüşsün; dünyada bütün padişahların sohbetleriyle şeref bulup has nedimleri olursun. Mademki Hazreti Peygamber’in yüzünü görüp mübarek elini öperek hayır duasını almışsın, iki dünyada saadete erersin. Sa’d İbni Ebi Vakkas’ın öğüdü ile önce bizim İstanbul’cağız yazmaya himmet edip bütün gayretini sarfeyle!” diye yedi cilt muteber tarih ihsan buyurup: “Yürü! İşin rast gelir.” diye hayır duası etti.

¹ “Ey ümmetim! Sana selam olsun.”

² “Ey Tanrı’nın elçisi ve milletlerin efendisi, size selam olsun.”

³ Hicri 1015 (= 9 Mayıs 1606-27 Nisan 1607) tarihinde ölüp Edirnekapi Camisi haziresinde gömülen Osmanlı şairi Hakani Mehmed Bey’in Peygamber hakkındaki manzum “Hilve-i Şerife” adlı eseri ki şiir bakımından kuvvetli eserdir ve 1007’de (= 4 Ağustos 1598-23 Temmuz 1599) telif edilmiştir.

⁴ Ey kardeşler! Size selam olsun.

İstanbul Kalesi'nin Çepeçevre Büyüklüğü

Dostlarımla İstanbul'u dolaştığımız sırada, 1044 yılında, Dördüncü Sultan Murad, Revan seferine gitmişti.⁵ Koca Bayram Paşa, İstanbul'da sadaret kaymakamı⁶ olup merhum babamla Bayram Paşa konuşurken söz sırasında: “İstanbul'un kurucusu acaba kim ola?” diye sorunca merhum babam şöyle cevap vermiş: “Sultanım! İstanbul dokuz kere mamur ve dokuz kere harap olmuştur. Ama zamanımızdaki gibi haraplık asla görmemiştir. Her ne tarafından olursa olsun dost da düşman da, kapısının, duvarının yıkılmış yerlerinden araba ile girip çıkarlar. Padişahların hasreti olan bu şehrin bu hâlde kalması ve surlarının kararmış bulunması yakışık almaz. Din gayretine ve Osmanlı hanedanı şevketine, şunun onarılmasına himmet buyurun. Zamanın padişahı inşallah muzaffer olarak dönmektedir. Şahane nazarlarına ak inci gibi değer de beğenilirse kıyamete kadar adınız baki kalır.”

Mecliste hazır bulunanlar bunu makul görürler. Derhâl İstanbul, Eyüp, Galata, Üsküdar mollaları⁷ toplanıp Mimarbaşı, Sekban ve Şehreminiye fermanlar olunarak İstanbul'un 4700 mahallesinin imamlarına tembih olunur. Kalenin tamiri için yardım istenir. İşçiler ve ustalar çağırılarak padişah Revan seferinden gelinceye kadar bir yıl içinde⁸ İstanbul ve Galata kalelerini ve bütün büyük padişah camilerini tamir edip beyaza boyayarak İstanbul'u bir iri inciye benzetirler.

Böylece İstanbul'dan karanlık gitti. Kaymakam Bayram Paşa'nın eliyle İstanbul kalesinin tamiri tarihi şudur:

Dua edip dedim tarihin ey danış bu mebnanın:

Zemin durdukça dursun bu bina-yi asman-asa⁹

Sene 1044

O sırada Revan fethinin müjdesi gelip¹⁰ bütün halkın geceleri yürüyüş gecesi, gündüzleri bayram günü oldu. Yedi gün, yedi gece Hüseyin Baykara fasılları¹¹ yapıldı.

Saray Burnu'ndan Yedikule'ye kadar deniz kıyısında, kalenin temeli önüne 20 zira¹² genişliğinde bir set yapıldı. Böylece kaleden dışarıda büyük bir yol oldu. Bütün gemiciler o yerden iplere asıla asıla gemilerini çekerek Saray Burnu'ndan içeri girerlerdi. Bayram Paşa, kalenin içinde ve dışında, kalenin üzerinde veya kaleye bitişik ne kadar eşraf ve ileri gelenlerin evleri varsa hepsini istimlak edip yıktırdı. Bu umumi yollarla kale çepeçevre genişledi.

O sırada ben İstanbul kalesini adımla ölçtüğüm için beyan edeyim: Yedikule'den dışarı hendek kenarınca Eyüp Kapısı'na gelinceye kadar 8810 adım ve 6 kapıdır.

Küçük Ayvansaray Kapısı'ndan Bahçe Kapısı'na kadar 6500 adım ve 14 kapıdır.

Arpa Ambarı dibinde Kireççibaşı Kapısı'ndan İstanbul'un merkezi olan Yeni Saray çepeçevre 16 kapıdır.

10 tanesi açıktır.

Bu Yeni Saray Kalesi Fatih'indir ki çevresinin büyüklüğü 6500 adımdır.

⁵ Dördüncü Murad, Revan Seferi için ordusu ile Üsküdar'dan 28 Mart 1635 tarihinde hareket etmiştir.

⁶ Sadrazam (= Büyükvezir) vekili. Sadrazam seferdeyken ona vekâlet ederdi.

⁷ Molla “büyük dereceli kadı” demektir. Kadıların idari vazifeleri de vardı.

⁸ Dördüncü Murad, 1635 yılının son günlerinde İstanbul'a dönmüştür.

⁹ “Ey danış! Dua edip bu yapının tarihini söyledim:Dünya durdukça göğe benzeyen bu bina da dursun.” demektir. Buradaki “danış” kelimesinin, beyti yazıp ebcedle tarih düşüren şairin mahlası olması gerekir. Fakat IV. Murad çağında bu mahlası taşıyan bir şaire rastlamadım. Belki de kelime asıl manası ile, yani “bilgili adam”, “anlayan adam” yerinde kullanılmıştır.

¹⁰ Revan, 8 Ağustos 1635'te alınmış olup haber İstanbul'a ağustos sonunda ulaşmış olmalıdır.

¹¹ Hüseyin Baykara, Aksak Temirliler hanedanının sonHorasan kolu padişahlarından olup merkez edindiği Herat'ta 911'de ölmüştür. Zamanı ilim ve sanat bakımından çok üstün bir çağ, Hüseyin Baykara da hem şair, hem bilgin, hem zevk ehli bir hükümdar olduğundan güzel ve seviyeli meclisleri ün salmış; şiirli, müzikli, içkili meclislere Baykara Meclisi demek Osmanlılar'da da âdet olmuştur.

¹² Zira, Türkçe arşının aşağı yukarı karşılığıdır ve şöyle böyle 75 santimetreye tekabül eder.

Ahır Kapı'dan, yeni yapılmış olan dışarı umumi yoldan gitmek üzere Yedikule köşesine kadar 10.000 adım ve 7 kapıdır.

Bu hesap üzere nefsi İstanbul'un büyüklüğü 30.000 adımdır ve 1000 adımda 10 kule vardır. Hepsi 400 kuledir. Ama kara tarafı üç kat olmakla onların kuleleriyle beraber 1225 kule olur. Kulelerin kimi dört köşe, kimi yuvarlak, kimi altı köşelidir.

Bayram Paşa tamir sırasında zirâ-i mimari¹³ üzere hesap isteyip hepsi 87.000 zira olmak üzere hesap edilmiştir.

Kostantin zamanında Kurşunlu Mahzen'deki tophanede 500 top hazır bulunurdu. Hâlâ demir kapılar bellidir. Saray Burnu ile Kız Kulesi'nde dahi yüzlerce top tabiye olunmuştu ki bu sayede deniz cihetinden kuş uçmak imkânsızdı.

Galata'dan Yemiş İskeleye'ne üç kat zincir çekilip üzerine büyük bir köprü yapmışlardı. Onun içinden geçerlerdi. Gerektiğinde köprü çözülüp gemiler kolaylıkla geçerdi.

Bir köprü de Balat ile Tersane Bahçesi arasına kurulmuştu. Bir köprü de Eyüp ile Söğütçe arasında idi.

Yanko¹⁴ zamanında, Karadeniz Boğazı'nda Yuruz Kale eteğinde deniz üzerine üç kat demir zincirler çekilip düşman gemileri geçemezdi. O zincirin parçaları Tersane Mahzeni'nde durur. Ben gördüm. Bir halkasının kalınlığı insan beli kadardır.¹⁵

Bu şekilde ve bu büyüklükte olan kalenin 27 kapısının araları kaç adımdır, onu beyan edelim:

Yedikule Köşkü deniz kıyısındadır. Oradan Yedikule Kapısı'na kadar 1000 adım, Yedikule'den Silivri'ye 2010 adım, Yeni Kapı'ya 1000 adım, Top Kapısı'na 2900 adım, Edirne Kapısı'na 1000 adım, Eğri Kapı'ya 900 adımdır.

Bu 6 kapı batıya ve Edirne cihetine bakar.

Eyüp'e 1000 adım, Balat Kapısı'na 700 adım, Fanus¹⁶ Kapısı'na 900 adım, Petro Kapısı'na 600 adım, Yeni Kapı'ya 100 adım, Aya Kapısı'na 300 adım, Cibali Kapısı'na 400 adım, Unkapanı'na 400 adım, Ayazma Kapısı'na 400 adım, Hatab Kapısı'na 400 adım, Zindan Kapısı'na 300 adım, Balık Pazarı Kapısı'na 400 adım, Yeni Cami Kapısı'na 300 adım, Şehit Kapısı'na 300 adımdır.

Eyüp'ten buraya kadar olan 14 kapı kuzeye açık ve deniz kıyısındadır.

Saray-ı Hümayun'un dört tarafında olan has kapılar şunlardır: Kireççibaşı Kapısı, Yalı Kapısı, Top Kapısı, Uğrak Kapı, Balıkçılar Kapısı, İç Ahır Kapısı, Bayazıt Han Kapısı, oradan da padişah hazretlerinin Bab-ı Hümayun'udur ki güneye doğrudur.

Servi Kapısı tebdile mahsustur.¹⁷ Sultan İbrahim Kapısı, Soğuk Çeşme dibindedir. Sokullu Mehmed Paşa Kapısı, Alay Köşkü dibindedir. Süleyman Han Kapısı, Makbul İbrahim Paşa için açıktı. Bostancılar ve müsahiplere mahsus demir kapı.

İç Ahır Kapısı'ndan, Dışarı Ahır Kapısı'na kadar 200 adım, oradan Çatladı'ya 1300 adım, oradan Kum Kapı'ya 1200 adım, oradan Langa Kapısı'na 1400 adım, oradan Davud Paşa Kapısı'na 1600 adım, oradan Samatya Kapısı'na 800 adım, oradan Narlı Kapı'ya 1600 adım, oradan Yedikule'ye 2000 adım.

Bu Yedikule, Vezir Kantur¹⁸ yapısıdır. Kapısı kuzeye dönüktür. İki kat demir büyük kapılardır. Bu kapılardan başka ta Ahır Kapı'ya varıncaya kadar hesap olunan kapıların yedisi de deniz kıyısında olmakla hepsi doğuya bakar. Bu tarafa lodos rüzgârı ziyade dokunduğundan Bayram Paşa'nın yaptırdığı sağlam yapıları harap etmekle bu saydığımız adımlar dört kaleden adımlanarak hesap

¹³ Öncekinin aynı.

¹⁴ Madyan oğlu Yanko, İstanbul'un efsanevi kurucusudur. Osmanlı tarihlerinde, bilhassa anonim tarihlerde (yani Tevarih-i Ali Osmanlarda) bundan uzun uzadıya bahsolunur.

¹⁵ Yanko hayali bir şahıs olduğuna göre Evliya Çelebi'nin gördüğü zincir parçaları herhâlde Bizanslıların Fatih'e karşı kullandıkları savunma zincirleri olacak.

¹⁶ Burası şimdiki "Fener" olabilir.

¹⁷ Padişahların kılık değiştirerek (tebdili kıyafetle) çıktıkları kapı olacak. "Tebdil gezmek" deyiimi son yıllara kadar kullanılırdı.

¹⁸ Hadyan oğlu Yanko'nun veziri.

olunmuştur ki İbrahim Han zamanındadır. 29.810 adım gelmiştir. Ama Bayram Paşa zamanında dışarıdan adımladığımızda tam 30.000 adım gelmişti.

İstanbul Madenleri

İstanbul'un güney tarafında Yedikule'den yarım merhalede "Kum Boğazı" adlı kale burnunda bir cins beyaz kum hasıl olur. Onun için Kum Boğazı derler.

Öyle incedir ki göz fark edemez. İstanbul'un ve Firengistan'ın kum saatçileri ve kuyumcuları onu kullanırlar.

Benim çocukluğumda, Şehit Sultan Osman zamanında (26 Şubat 1618-19 Mayıs 1622), Kurşunlu Mahzen ile Top Kapı arasında Dimaşkihane işhanesi vardı. Fatih Sultan Mehmed yaptırmıştı. Sultan Mehmed o madenden demir cevherini ayırtıp bu Dimaşkihane'de üstad kılıç yapıcılarına keskin kılıçlar yaptırırdı. Hatta benim gördüğüm üzere, Dördüncü Sultan Murad'ın Kılıççıbaşı Davud Usta, o Dimaşkhanede çalışırdı. Kale dışında, deniz kıyısında büyük bir iş eviydi.

Sonra, Sultan İbrahim'in tahta çıkışında (= 9 Şubat 1640), Kara Mustafa Paşa'yı şehit ettikleri yıl (31 Ocak 1644) devlet işlerine gevşeklik gelmekle Gümrük Emni Ali Ağa o Dimaşkihane'yi devletten alıp kat kat Yahudi evleri yaptı. Dimaşkihane'nin ve madenin adı sanı yok oldu.

Osmanlı Devleti'nin Ortaya Çıkışı

Yeryüzünde ilk oturan insan Adem Safi'dir. Onun çocukları ve çocuklarının çocukları dağılıp yeryüzünü insanoğulları bürüdü. Fakat milletlerin sınıfları üzerinde müverrihler arasında büyük aykırılıklar olmuştur. Rum (Anadolu, Türkiye) ahalisi aslında İshak oğlu Ays'ın çocuklarındandır. Doğru bir söylenti ile Yafes'e varır.

Yafes, Ays'ın atasıdır ki bütün Rum (= Anadolu) boyları ondan çıkarak Rum ülkesinde oturmuşlardır. Rum diyarına Türk padişahlarından ilk ayak basan Selçuklulardır. 476 yılında (21 Mayıs 1083-9 Mayıs 1084) Danişmendli beyleri ile birlik olarak Malatya, Kayseri, Aliye (bugünkü Alanya), Antakya, Karaman ve Konya'yı Anadolu'nun Yunan kayserleri elinden alıp müstakil padişah oldular.

Osmanoğulları'nın nesilleri Maverünnehir'dendir. 699 (= 1299) tarihinde Selçuklular sona erdi. Daha önce, Turan ülkesinde Mahan şehri beylerinden Süleymanşah ve Ertuğrul Bey, Rum ülkesine, Selçuklular'dan Sultan Alaaddin'e gelip onun beylerinden oldular. Çevrede nice fütuhat yapıp Sultan Alaaddin merhum olunca ülke ileri gelenlerinin düşünce ve tedbiriyle Ertuğrul müstakil bey oldu. Hutbe sahibi olup sikke sahibi olmadan Söğütçük adlı şehirde merhum oldu.¹⁹

Oğlu Osman, “ola Osman” sözü tarihinde²⁰ bağımsız olarak sikke ve hutbe sahibi padişah olup ilk önce hutbeyi Dursun Fakih adlı tanınmış imam, Osman Gazi adına okudu. Ondan sonra Osmancık²¹ Germiyan diyarını istila etti.

Ondan sonra oğlu Orhan Gazi müstakil bey oldu. Bunun zamanında yetmiş yedi ulu evliya orada, Peygamber'in sancağı altında hazır olup himmetleriyle nice yerler fethettiler.

Yine bunun padişahlığı zamanında yüce atalarımızdan Türk Hoca Ahmed Yesevî²² hazretleri, Horasan'da halifesi olan Hacı Bektaş-ı Ve li'yi 300 dervişle seccade sahibi edip²³ tef, kudüm ve bayrak verdi ve nazar etti.²⁴ Bunlar gelip Orhan Gazi ile buluştular. Bursa üstüne varıp fethettiler. Oradan da İstanbul fethine teşebbüs ettiler. 758 tarihinde (= 1357) Orhan Gazi oğlu Gazi Süleyman Bey 70 ulu evliyanın ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin izni, düşüncesi ve tedbiriyle Kara Mürsel, Kara Koca, Kara Yalya, Kara Bıga, Kara Sığla adlı kırk kara bahadıyla birleşerek tulumdan salları yaptılar. Kırk kişi sallarla denizi geçip Rum ülkesine ayak bastılar. Besmeleyle gülbang-ı Muhammedî çekip gemilerden atlarını çıkardılar. Dört yanı yağma edip cuma günü İpsala Kalesi'ni fethettiler. Cuma namazını orada kıldıkları için “ibtida sala”²⁵ dan bozma olarak “İpsala” dediler.

Oradan ılgarla Gelibolu Kalesi fetholundu. Oradan ılgar ile Tekfurdağı²⁶ ve Silivri Kapısı'na kadar o 40 kişi gece baskınları edip pek çok doyumluk ve esir aldılar. Birçok yolları örüp muzaffer olarak yedi günde yine keleklerle karşıya, Kapıdağı adlı yere geçtiler.

Bu kadar ganimetle Bursa'ya girince bütün İslam askerinin damağında bu işin tadı başlayıp kaç kere gemilerle Rum tarafına geçtiler. Nice yüz köy, kasaba ve kaleyi fethedip her seferinde İstanbul'un çevresindeki kâfirleri esir ederler ve yakaladıkları güzel bakireleri nikâh edip evlenirlerdi.

761 yılında (23 Kasım 1359-10 Kasım 1360) Gazi Hüdavendigar padişah olarak Rum ülkesine büyük bir ordu yürüttü. Evvelce Alaaddin Sultan²⁷ ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin himmet ettikleri

¹⁹ Evliya Çelebi'nin bu büyük yanlışları o sırada Osmanlı aydınlarındaki tarih bilgisinin durumunu gösterir.

²⁰ Arap harfleriyle ve ebced hesabı ile 699 çıkar ki Osmanlılar'ın hicri tarihle müstakil oldukları yıl diye kabul olunmuştur. Bunun doğru olmadığı, Osmanlı Uç Beyliği'nin miladi 1336'ya kadar İlhanlı Devleti'ne bağlı olduğu bugün bilinmektedir.

²¹ Osman Gazi'ye verilen “Osmancık” adının nereden çıktığı kesin olarak belli değildir. Belki bir sevgi nişanesidir.

²² Evliya Çelebi kendisini Hoca Ahmed Yesevî soyundan saymaktadır ki ispatı asla mümkün değildir.

²³ Yani icazet verip.

²⁴ Manen destekledi manasında.

²⁵ “Önce namaz” manasında

²⁶ Bugünkü Tekirdağ

²⁷ Bu Alaaddin Sultan'ın kim olduğu belli değil. Meşhur Selçuklu sultanından galat da olabilir

İstanbul fethini gerçekleştirmek için önce dört cihetini elde etmeye karar veren Gazi Birinci Murad, Müslüman askeriyle bizzat giderek Edirne Kalesi'ni Edirne tekfurünün elinden aldı. Anadolu'daki Müslümanlar, Edirne yörelerine doldular. Kâfirler İstanbul'dan dışarı çıkamaz oldu.

Fakat Tanrı'nın takdiri, Gazi Hüdavendigâr yedi kere yüz bin kâfirle Rumeli'de Vuçetren Kalesi eteğinde, Kosova adlı ovada savaşp kâfirler bozularak hepsi kılıçtan geçmişken, Gazi Hüdavendigâr, Tanrı'ya hamdederek cehennemlik kâfir ölülerini seyrettiği sırada, ölüler arasında bulunan Vılaşkobile adlı kâfir bıçakla Hüdavendigâr'ı vurup şehit eyledi. O melunu da orada parça parça ettiler. İslam gazileri hesapsız ganimet malı ile Edirne'ye geldiler. Yıldırım Bayazıd Han tahta oturup müspadişah oldu. Babasının öcünü almak için Kâfiristan'a yıldırım gibi kılıç vurdu.

İstanbul'un Onuncu Kuşatılması

Yıldırım Bayazıd Han 100.000 askerle İstanbul'u 7 ay kuşatıp nihayet: “Aman ey Yıldırım Han! İsteğiniz gibi barış yapalım.” diye tekfur sulh isteyip her yıl ikişer kere yüz bin altın haraç vermeyi kabul etti. Yıldırım Han bunu kabul etmeyip eski zamanlarda Ömer bin Abdülaziz²⁸ ve Harun Reşid²⁹ zamanlarındaki gibi Galata ve İstanbul Kalesi'nin yarısında Muhammed ümmeti oturup cami ve imaretler yapmak, kale dışında olan bağ ve bahçeler mahsulünün onda biri Müslümanların olmak üzere barışı kabul edeceğini bildirdi. Tekfur da ister istemez bunu kabul etti. İstanbul'un içine 20.000 kişi yerleştirildi. Edirne Kapısı, Eğri Kapı ve Eyüp Kapılarından ta Unkapanı'na, Zeyrek Başı, Karaman ve yine Edirne Kapısı'na gelinceye kadar olan yerler sınır kesilip İstanbul'a Müslümanlar doldu. Cibali Kapısı içinde Gül Camisi, gül suyu ile kâfirlerin mülevvesatından temizlendiği için Gül Cami derler. Ona yakın Sirkeci Tekkesi'ni yine şeri mahkeme yaptılar. Galata Kalesi'ne de 6000 asker koyup Galata'nın yarısını ta kuleye varıncaya kadar Muhammed ümmeti işgal edip İstanbul'un da yarısında, Ayasofya taraflarında sakin olup kâfirlerle itidal ile geçinirlerdi.

Yıldırım Bayazıd Han, İstanbul'un yarısını fethedip Edirne'ye yöneldi. 802 tarihinde (3 Eylül 1399-21 Ağustos 1400) İran'da Temürleng ortaya çıkıp 37 padişahı yanında yaya yürütüp hepsini emir kulu etti. Ancak, Yıldırım Han yiğit ve bahadır padişah olmakla baş eğmedi. Temür, Yıldırım Han üzerine gelip Ankara Ovası'nda her iki büyük ordu saf bağlayıp savaşa başladı. Savaş yerinde, Yıldırım Han'a kırılganlıkları olan eşkinici Tatarlardan 12.000 Tatar askeri Temür tarafına kaçtı. Bundan başka nice bin ulufesiz derme çatma asker dahi Yıldırım vezirinin tedbirsizliği ile Temür'e tabi olup Yıldırım Han gayet az askerle kaldı. Gayretinden koşumu eksik bir taya binip dalkılıç Temür askeri içine girip öyle kılıç çaldı ki Tatarları üst üste yığar oldu. En sonunda atından tekerlenip kalkamadan Tatar askeri Yıldırım'ın başına üşüp esir etmişler. Padişahlık Yıldırım Bayazıd Han oğlu Çelebi Sultan Mehmed'e kısmet oldu. Derhâl 70.000 askerle Temür'ün arkasından ılgar edip Amasya civarında yetişerek bir satır vurdu ki dillerde destandır.³⁰

Doyumlukları İslam askeri aldı. Fakat Tanrı'nın takdiri, o gece Yıldırım Han ateşli bir hastalıkla³¹ merhum oldu.

Çelebi Sultan Mehmed, babasının öcünü Temür'den alıp onları kıra kıra ta Tokat Kalesi'ne varıncaya kadar Temür'ü kovdu. Temür, Tokat Kalesi'ne girilip kuşatıldı.³² Çelebi Sultan Mehmed muzaffer olarak dönüp babasının ölüsünü Bursa'ya getirdi. Camisi sahasındaki büyük kubbe içine gömerek müstakil padişah oldu.

İstanbul tekfuru bu vakaları işitince sevincinden raks etti. Derhâl tellallar bağırıp: “Çabuk, İstanbul içinde bir Müslüman kalmasın. Yoksa hepsini kırarım!” diye Müslümanlara bir gün mühlet verdi. Müslümanlar, kimi karadan, kimi denizden olmak üzere İstanbul'dan çıktılar. Edirne ve Tekfur Dağı taraflarına gelenlerin birçoğunu pusuda bekleyen kâfirler şehit ettiler.

Bu hadiseler Osmanlı Hanedanının içine yara olup nihayet Çelebi Mehmed Han öldü. Padişahlık İkinci Murad'a, ondan da Fatih Sultan Mehmed'e geçti. Fakat Mehmed Han çocuk olduğu için dört taraftan kâfirler başkaldırıp bunlara karşı koymaya gücü yetmediği için Fatih'in babası yine padişah olup Fatih'e Manisa hükûmeti tahtını verdi. Fatih orada ilimle meşgul olup nice tarihler

²⁸ Emevi hükümdarı. 717-720 arasında hükümdarlık etti.

²⁹ Meşhur Abbasi hükümdarı. 786-809 arasında hükümdarlık etti.

³⁰ Tabii bunun aslı, esası yoktur. Amasya'ya sığınmış olan Mehmed Çelebi, merkezi otoritenin gevşemesinden ötürü serkeşlik eden bazı Türkmen beylerini yenmiştir. Evliya Çelebi bu harekâtı, Temür ordusunu yenmek şeklinde anlatıyor.

³¹ Evliya Çelebi “hummayi muhrika” tabirini kullanıyor. Bütün ateşli hastalıklara humma denmesi âdettir. Bununla hangi hastalığın kastedildiğini tespiti imkân yoktur.

³² Bu da tamamen hayali bir vakadır.

okudu. Gece gündüz Sivaslı Kara Şemseddin'in³³ sohbetlerinden faydalanıp ondan ilim öğrendi. Müfessir ve muhaddis şehzade oldu.

Mehmed Han, Manisa'da iken Mısır'da Sultan Kalavun (1279-1290) hükümdardı.³⁴ Bu sırada Kudüs'ün iskelesi olan Akka Kalesi'ne Fransız kâfirleri 600 parça gemiyle gelip Akka, Askalan, Filistin ve Taberiyye'yi istila ettiler. Birçok ganimet ve Müslüman esirlerle Fransa'ya döndüler. Bu haber Manisa'da Sultan Mehmed tarafından duyulunca çok üzüldü ağıladı. Ak Şemseddin, herkesin hazır bulunduğu mecliste: “Ağlama padişahım! kâfirlerin bu Akka Kalesi'nden aldığı ganimet akidelerden ve pişmemiş helvadan ibarettir. İstanbul'u fethedeceğin gün sen pişmiş helva yersin. Ama o gün gazi olup bütün Müslüman gazilerine adalet eyleyip hâkimlik eyle. Gazi ol ve Tanrı rızasıyla davran.” diyerek başından kavuğunu çıkarıp Fatih'in başına koydu. İstanbul fethini müjdeledi.

Tanrı'nın hikmeti, babası Murad Han merhum olup Sultan Mehmed 855 (1451) yılında tekrar müstakil padişah oldu. Bütün kullar kendisine tabi oldular. Etraf padişahlarına mektuplar gitti. Bütün padişahlardan da elçilerle uğurlu olsun diye mektuplar ve hediyeler geldi.

Ancak, Akkoyunlu neslinden Azerbaycan Şahı Uzun Hasan itaat etmeyince Sultan Mehmed'in ilk savaşı Uzun Hasan üzerine oldu. Erzincan Ovası'nda iki kalabalık ordu karşılaşır kırışarak bir gün bir gece büyük savaş ettiler. Sultan Hasan 868 (= 15 Eylül 1463-2 Eylül 1464 tarihinde bozuldu.³⁵

Fatih Sultan Mehmed 834 (= 19 Eylül 1430-8 Eylül 1431)'te Manisa'da doğmuştur. 13 yaşına ermişken 848 yılında³⁶ tahta çıktı ve bir yıl saltanat edip padişahlığı yine babasına bıraktı. Kendisi Manisa'ya gidip zamanla 15 Muharrem 855 Perşembe günü (= 18 Şubat 1451) tahta çıktığı zaman 21 yaşına ermişti.

O sırada büyük dedemiz Yavuz Özbek, Fatih'in sancak beyliği hizmetinde bulunup İstanbul fethinde dedemiz de beraber bulunmuştur. Unkapanı'nın iç yüzünde Sağrıcalar Camisi yerinde olan binaları dedemiz ganimet malı olarak alıp fetihten sonra bir cami ve 100 dükkân yaptırıp camiye vakfetmiştir. Benim İstanbul'da doğduğum evimizi dedemiz gaza malından yaptırıp oturmuştur. Yaptırdığı caminin ve dükkânların beratları Fatih'in tuğrasıyla ve şeri hüccet imzaları ve Emir Buhari hazretlerinin imzası ile imzalı olup³⁷ onun soyundan olmam dolayısıyla hâlâ mütevellilik elimde olup sahibi bulunmaktayım.

O sebeple daima vakıfnamelere bakarım. Bundan dolayı Fatih'in hilafeti tarihleri, doğumu ve zuhuru bence bilinmektedir.³⁸

Müstakil padişah olup Tuna serhadlerinde Yayça Kalesi'ni ve nice metin kaleleri fethedip Akdeniz tarafındaki boğaz hisarlarında Kilidülbahirleri, Karadeniz Boğazı'nda da iki sağlam kale yaptı.

Yıldırım Han, İstanbul'u kuşattığı zaman bütün bağların mahsulünün onda biri Osmanlıların olmak şartıyla barışa razı olmuştu. Bu sefer kâfirler andı bozup bağlara el uzattıkları için iki taraftan birkaç adam öldü. Bu iş Edirne'de Sultan Mehmed'e arz olununca padişah bu andı bozmayı cana minnet bilip yer götürmez³⁹ askerle İstanbul'u kuşattı.

³³ Sivaslı Kara Şemseddin diye bir şahıs yoktur. Sivaslı Şemseddin adında bir Halveti şeyhi varsa da Fatih'ten çok sonradır ve 1006 (14 Ağustos 1597-3 Ağustos 1598) tarihinde ölmüştür. Evliya Çelebi herhâlde Fatih'in çağdaşı Ak Şemseddin'i kasdetmişse de onun Manisa'da bulunduğu dair kayıt yoktur.

³⁴ Fatih'ten çok önce yaşamış olan Sultan Kalavun'u da çağdaş göstermekle Evliya Çelebi tarih kültürü bakımından çok zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

³⁵ Bu tarih yanlıştır. Hicri 878 olacaktır. Savaş 11 Ağustos 1473'te yapılmıştır.

³⁶ Miladi olarak 1444 Ağustos'unda.

³⁷ Bu Emir Buhari, Yıldırım Bayazıd çağındaki meşhur Emir Buhari'den başka birisidir. Fatih Camisi civarında türbesi olup hicri 922'de (= 5 Şubat 1516-23 Ocak 1517) ölmüştür. Keramet sahibi ermişlerden sayılmıştır.

³⁸ Evliya Çelebi burada “mazbut” kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime “ezberde olmak” anlamında kullanıldığı gibi “yazı ile tespit olunmuş” manasına da geldiğinden “bilinmektedir” diye çevrilmiştir.

³⁹ “Götürmek” aslında “Kaldırmak” demektir. “Yer götürmez” yerin kaldıramayacağı kadar büyük manasında bir Osmanlı deyimidir.

Fatih'in İstanbul'u On Birinci Olarak Kuşatması

Hicretin 857. yılında⁴⁰ Sultan Mehmed Han, Edirne'den büyük bir ordu ile yürüyerek İstanbul'un Edirne Kapısı dışında bütün Müslüman askerleri, çadırları ve ağırlıklarıyla durdular. Anadolu tarafından da nice bin asker Gelibolu Boğazı'ndan geçip Yedikule taraflarında durdular. Daha önce Uzun Hasan elinden fetholunan Tokat, Sivas, Kemah, Erzurum, Bayburt ve Trabzon tarafı askerleri dahi⁴¹ denizden İstanbul'a gelip karadan Karadeniz Boğazı'nı geçtiler. Ok Meydanı denilen yerde kâfirlere karşı duran o sayısız asker, Ok Meydanı'nı çadırları ve bayraklarıyla lale bahçesine çevirdiler.

Bütün İslam askeri İstanbul'un ancak kara yönünü kuşatmaya koyulup metrisler ve lağımlar kazmaya, top siperleri hazırlamaya başladılar. Kalenin kuşatılmamış ancak deniz tarafı kaldı.

İslam askeri arasında 77 tane büyük evliya vardı. Bunlar Ak Şemseddin, Sivaslı Kara Şemseddin, Molla Gürani, Emir Buhari, Molla Fenari, Cebe Ali, Ensari Dede, Molla Pulad, Aya Dede, Horos Dede, Hatablı Dede, Şeyh Zindani ve bu makule evliyalar idi. Fatih bunlardan himmet rica etti ve: "İstanbul devletinin yarısı sizin, yarısı İslam gazilerinin ve dörtte biri benim olup ganimet malı ile her birinize birer zaviye, ocak ve imaret, mektep, medrese ve darülhadisler yapayım." diye söz verdi.

Bunun üzerine bütün bilginler ve yüce kişiler toplanıp ordu içinde münadiler bağırıldı. Bütün asker yeniden abdest alıp iki rekât hacet namazı kılarak dua ettiler. Sonra üç defa gûlbang-i Muhammedî çektiler. Kaleyi kuşattıktan sonra Peygamber'in sünneti üzere İstanbul tekfuruna mektupla Mahmud Paşa'yı gönderdiler.

Tekfur, mektubu okuyup içindekileri öğrenince kalelerinin sağlamlığına ve askerlerinin çokluğuna güvenerek ne haraç vermeyi, ne İslam olmayı, ne de kaleyi teslim etmeyi kabul etti. Elçi yi geri gönderdi.

Bunun üzerine İslam askeri gayrete gelip savaşa başladı. Her taraftan sarıca arı gibi kale duvarına sarılıp besmeleyle girişerek gece gündüz çarpışır oldular.

Kale içinde kuşatılmış olan hilekâr, 200.000 günahkâr kâfiri toplayıp bütün burçlar ve kuleler üzerinde nice bin şeytan işi kurnazlıklar yaptığı için kale çepeçevre yanaşılmaz ateşler içinde kalıyordu.⁴² Bütün gayretlerini kara tarafına sarf ederek deniz yönünden korkuları olmadığı için o taraftan akıllarına ecel korkusu gelmezdi. Çünkü Saray Burnu'nda 500 tane top hazır idi. Bu toplardan denizde kuş uçuşu ihtimali bile yoktur diye deniz tarafına ehemmiyet vermediler. Bütün papaz, keşiş ve patrikler o murdar askerlerini savaşa kışkırtıp her kâfire birer put vaadinde bulunuyorlardı ve nücum ilmi⁴³ ile kalenin talihindeki kuvveti buldular. Şöyle buldular:

"Ahir zamanda bir Muhammed gelir. Nice bin kiliseleri yıkar. Onun ümmeti Antakya, Kudüs, Mısır ve Kostantiniyye'yi alır. Karadan yelkenleri açılmış gemilerle gelir. Başında kavuğu beyaz olur. Muhammed gelip kiliseler yıkılalı ve Mısır'ı, Antakya'yı, Kudüs'ü onun ümmeti alalı 850 yıl oldu. Karadan gemi yürütüp bu kalenin fethedilmesi imkânsızdır. Bu Muhammed o değildir. Büyük Muhammed'lerinden beri 11 kere kuşatılan Kostantiniyye'yi Arap fethedemeyecek de Türk mü alacak?" diye kısır akıllarınca nice sözler söyleyip Kostantin'e teselli vererek savaşa devam ettiler.

Fakat dışarıda asker, asıl kalenin dikine girip yer yer kalede gedik açmaya başladı. Gece gündüz dört yandan İslam askerine imdat ile azık geldiği hâlde kâfirlere bir lokma bile gelmedi. Çünkü önceden Akdeniz ve Karadeniz taraflarına kaleler yapıp yardım yolları kesilmişti.

⁴⁰ 1453 baharı.

⁴¹ Bu büyük bir yanlış. 35 numaralı notta da belirtildiği gibi Akkoyunlularla savaş 1473'te, yani İstanbul'un fethinden 20 yıl sonra yapılmıştır.

⁴² Bizanslıların en korkunç silahı olan Rum ateşini kastediyor.

⁴³ Yıldızların durumuna bakarak yapılan ve ilim sayılan falıcılık.

Yine böyle iken kaledekiler gayret gösterip savaştılar. Çünkü kalenin içinde “Yavedüd Sultan” adında meczup bir budala⁴⁴ vardı. Kale fetholmasın diye Tanrı’ya yakarıp duası kabul olundu. Kalenin fethi günden güne güçleşmeye başladı.

On gün olunca Fatih bütün şeyhleri toplayıp; “Acaba işin sonu ne olacak? Kale günden güne kuvvetlenip alınması ihtimali zayıfladı.” deyince hemen Ak Şemseddin cevap verdi: “Beyim! Sen elem çekme. Bu kalenin fatihi sen olacaksın, diye şehzadeliğinde sana müjde vermiştik. Fakat Tanrı’nın emriyle bu gazilerin bazı işleri vardır. Kalede Şeyh Maksud halifelerinden Yavedüd adında meczup bir can vardır. O ölmeden bu kalenin alınması ihtimali yoktur ama elli günde ölür.” diye kalenin fethini saat ve dakikasıyla tayin eyledi. Sonra sırrı açığa vurarak: “Beyim! Sen yine gayrette devam et. Tanrı’nın bu sırrı burada kalsın. Askere ihsanlar edip iyilik göster.” dedi.

Fatih, Temürtaş Paşa’ya bütün Arabistan askeriyle Kâğıthane tarafındaki ağaçlıklı yol içinde 50 tane kadirga yapmak için ferman verdi.⁴⁵ Bazı köyleri yağma edip tahtalarından elverişli olanlarını gemi yapmak için kullandılar. Koca Mustafa Paşa bütün Arabistan askeriyle Ok Meydanı arkasında, Levend Çiftliği denen yerde, ağaçlıklı yol içinde evvelce 50 tane kadirga ile 50 tane de kayık hazırlatmıştı. Onuncu günde Kâğıthane’deki kadirgalar dahi tamamlandı. Karadaki ve denizdeki gemiler İslam askeriyle hazırıldı.

O gün Sultan Mehmed nice bin seçme ve yiğit askerle Ok Meydanı’na geldi. O gemilerin ağaç kızaklarının altına kaydırıcı maddeler döktürdü. Bağlı kızakları ırgatlarla mekanik bilimine göre nice bin namılı levend yiğitler çekmeye başladılar. Ok Meydanı’nın o çimenlik ovasına gelince Tanrı’nın emriyle iyi bir rüzgâr esmeye başladı. Bütün gemilerin yelkenlerini açtılar. İslam gazileri, Allah Allah diye bağırarak, top ve tüfek atarak yürürken o meydan 150 tane gemi ile deniz yüzüne benzedi.

Kâfirler İstanbul’dan bu süslerle bu gemileri görüp acaba ne oldu diye perişan oldular. Kale içinde, kâfirler arasında bir söylentidir dolaştı.

Oradan İslam gazilerinin 150 tane gemiyi Tersane Bahçesi dibinde Şahkulu denilen iskelede denize indirdikleri yerler hâlâ Ok Meydanı içinde bellidir. Orada gemilerin altına saçılan kaygan maddeler hâlâ orada kendi kendine bitip kaybolmaktadır.

Ondan sonra bütün İslam gazileri aletleri ve silahlarıyla gemilere binip hazır olarak durdular. Kâğıthane’de Temürtaş Paşa’nın yaptırdığı 50 tane büyük kadirga dahi Eyüp tarafından ortaya çıktılar. Elverişli rüzgârla yelkenlerini açıp içinde olan mücahitler top ve tüfeklerini atarak Allah Allah diye bağırıyorlardı. Böylece kaleyi kuşatan İslam askerine kuvvet gelince kâfirler tarafında çöküntü belirtileri başladı. Kalede gedikler açılmaya başlayınca tekfura “Yirminci günde kaleyi teslim edelim.” demeye başladılar. Sözü’nün kısıası, kalenin sağlamlığına bel bağlayan gururlu kâfirlerde bezginlik ve pişmanlık başladı. Tekfura çıkışıp: “Bir yandan kıtlık, bir yandan gökten inen yağmur, bir yandan da Türklerin gelişi ve hücumu bizi mahvetti!” diyerek her biri fırsat bulup kalenin gedik açılan yerlerinden İslam askeri tarafına doğru kaçmaya başladılar. İslam askeri bunları bu hâlde görünce daha ziyade kuvvet bulup içerden kaçan kâfirlere saygı gösterir oldular.

O gün Karamanoğlu, Germiyanoglu, Tekebayoglu, Aydınbay ve Sarıhanbayogulları 77.000 silahlı askerle imdada gelip Müslüman ordusu taze can buldu.

Derhâl kadirgalarla karşıya geçen Temürtaş Paşa deniz kıyısına İslam askeri döküp önce Eba Eyyübi Ensri Kapısı’ndan Ensri Sultan tırmandı.

Molla Pulad, Sultan Kapısı’ndan tırmandı. Bilgin kişilerdendi. Keramet sahibi hafız kimse idi.

Molla Fenari hazretleri, Kız Kapısı’ndan tırmanıp o tarafta bir gecede bir küçük hisar yaparak kaleyi sağlamlaştırdı. Zamanımız padişahları o kaleyi tamam edemediler. Hâlâ bir mamur kaledir.

⁴⁴ “Abdal” ve “budala” kelimeleri Arapçadan Türkçeye “bedil” kelimesinden geçmiştir. Bedil “kusursuz, iyi adam” demek olduğu hâlde Türkçedeki abdal ve budala kelimeleri hiçbir şeye aldırmanın, kalender derviş manasını almıştır.

⁴⁵ Arabistan askeri tamamen hayalî olup fethin dinî destanlarından bir parçadır.

Petro adında bir rahip 300 keşiş ile bu kaleden kaçıp Müslüman oldular. Mehmed Petro o yerden tırmandığı için Petro Kapısı yani Taş Kapısı derler. Tanrı'nın emriyle o gece yeni yapılan kaleyi Mehmed Petro fethedip kendisine sancak ihsan olundu.

Aya Dede 300 Nakşibendi dervişleriyle Aya Kapısı'ndan tırmandı ve şehit olup kale kapısı içinde eski mahkememiz olan Sirkeci İskelesi'nde gömüldü.

Cebe Ali hazretleri, Cibali Kapısı'ndan tırmandığı için Cebe Ali'den bozma olarak Cibali Kapısı derler. Mısır'da Sultan Kalavun'un şeyhi idi. İstanbul fethinde bulunmak için Bursa'ya gelip Zeyneddin Hafi tarikatinde seccade sahibi olup at çulundan bir cübbe giydiği için Cebe Ali derler.⁴⁶ Sonra İstanbul fethine geldikte Ekmekçibaşı olup bütün İslam askerine ekmek yetiştirirdi. Kimse esrarına vakıf olmayıp bir fırından kaç yüz bin Tanrı kulu, pamuk gülü gibi has ve beyaz ekmek verdi.

Bu Cebe Ali, Ok Meydanı'ndan inen gemilere binmeyip hemen Tersane Bahçesi önünde 300 Zeyneddini Hafi dervişleri denize postlarını döşediler. Tanrı'nın birliğini söyleyip tef ve kudüm çalarak ve gizli bilgilerini açığa vurarak güneşten daha açık ve seçik bir şekilde deniz üzerinden yaya ve postları üzerinde geçtiler. Cehennemlik kâfirler kaleden bunu görünce korkudan akılları başlarından gitti. Cebe hazretleri postunu denizden alarak Cibali Kapısı'ndan tırmandı.

Keramet gösterdiği için fetihten sonra kendisi şehit olup Gül Camisi sahasında gömüldü. Bütün dervişleri oracıkta münzevi oldular.

Horos Dede, Unkapanı'ndadır. Onun için Horos Kapısı derler. Kapının dışarı eşliğinden içeri girerken sol tarafta, ta eşüğünün üzerinde bir horoz resmi vardır. Onun için Horozlu Kapı derler.

Horos Dede, atamız Türk Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin dervişlerinden olup Hacı Bektaş-ı Veli ile Horasan'dan gelmiştir. Çok yaşlı olup Fatih'le İstanbul'a gelirken asker içinde gece gündüz yirmi dört saatte yirmi dört kere horoz gibi ötüp “Kalkın ey gafiller!” derdi. İslam gazileri ona bunun için Horos Dede dermiş. Merhum Yavuk Er ona çok inanmış olmakla şerefine Unkapanı'nın iç yüzünde bir cami yaptırmıştır ki hâlâ Sağrıcılar Çarşısı içinde Yavuk Er Camisi ve Mahallesi derler.⁴⁷ Merhum dedemiz Unkapanı dışında, ana yol üzerinde bir sedde gömülmüştür. Yanında abdest almak için musluklar yaptırmıştır. Hâlâ ziyaretgâhtır. Ayazmand Beyi Ali Bey, Akkoyunlulardan Uzun Hasan'ın amcalarındandı. Ayazma Kapısı'ndan bütün askeriyle tırmandı ve taze abdest almak için bir ayazma kazdı. Onun için Ayazma Kapısı derler. Deniz kıyısında güzel ve saf bir sudur.

Hatablı Sultan, Aksaray'da Oduncuoğlu demekle tanınan irşad edici, olgun kimseydi. 1000 dervişleriyle Odun Kapısı'ndan tırmanmıştır ki bu adın verilmesine sebep odur. Hâlâ Odun Kapısı derler.

Şeyh Zindani, Abdurraûfi Sarnedani'nin seyidlerindendir. Harun Reşid zamanında elçilikle gelip kralın zehirleyerek şehit ettiği Baba Cafer Sultan, Şeyh Zindani'nin atasıdır. Baba Cafer'in Zindan Kapısı içinde gömülü olduğunu Şeyh Zindani bilip Fatih ile Edirne'den gelmiş, 3000 seyid ile aman vermeyip Zindan Kapısı'nı kale etmiş ve kale içinde büyük atasına varıp ziyaret edince kendi yeşil sarığını Baba Cafer Sultan'ın başı üzerine koymuştur. Fetihten sonra 70 yıl türbedar olmuş ve bir büyük tekke yapmıştır.

Fetihten sonra Fatih orasını yine zindan yaptığı ve Şeyh Zindani fethettiği için Zindan Kapısı derler.

Padişah, Şeyh Zindani'den sonra onun yerine yine aynı soydan Seyid Muhammed'i, Baba Cafer'e türbedar tayin etti. Seyid Muhammed, 889 tarihinde (= 1484) Sultan Bayazıd-ı Veli'nin, Salsal⁴⁸ tahtı olan Kili ve Akkerman Kalelerini fethedeceğini Şeyh Zindani ve Kara Şemseddin ile müjdelemiştir.

⁴⁶ Daha önce, 34 numaralı notta da belirtildiği gibi, Mısır Sultanı Kalavun, Fatih'ten çok önce yaşamış ve 1279-1290 arasında hükümdarlık etmiştir. “Cebe” ok ve sonra silah ve daha sonra savaş levazımı manasına gelen Türkçe bir kelime olup Arap harfleriyle yazıldığı zaman “cübbe” gibi de okunabilir.

⁴⁷ Evliya Çelebi'nin İstanbul fethinde bulunan büyük dedesinin adı yukarıda Yavuz Özbek diye geçmişti. Eski harflerle yazıldığı zaman bu iki ad birbirine benzediği için bir istinsah karışıklığı olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁸ “Salsal” Arapçada çok anıran eşek demek olup eski Osmanlıların o zamanki Romenleri çok hakir görmeleri sonucu Buğdanlılar için kullanılmış bir kelimedir. Kelimenin bir manası da kumla karışık balçık demektir. (Ahteri, 1293, s. 583).

Fetihten sonra Bayazıd-ı Veli Edirne'ye geldiği zaman, ölmüş olan Şeyh Zindani'nin ruhu için bütün zindanda olanları azat etmiş, Zindan Kulesi'nin karşısında, yol üzerinde bir türbe yaptırmış, cenazede Bayazıd'ın kendisi de hazır bulunmuştur. Orada gömülüdür.

Tekkesinde Tîgî Bey'in yazdığı tarih vardır. Hâlâ büyük bir tekkedir. Bütün evlatları da orada gömülüdür. İstanbul'da şimdi de Baba Cafer Zindani Tekkesi'ni bekleyenler onun zürriyetindendir ki soy kütüklerinde şöylece yazılmıştır:

Abdurraûfi Samedani, onun babası Şeyh Cemaleddin, onun babası Emir Sultan'ın kızının oğlu, onun babası Şerefeddin, onun babası Taceddin. Onlar da kız tarafından Razi Bilal oğludur. O da Seyid Sekkin'in kızındandır ki Ak Şemseddin civarında, Torbalı köyünde gömülüdür. O, İstanbul zindanında gömülü Baba Cafer'in oğludur. O da Muhammed Hanefi evladıdır ki bizim atamız "Muhammed Hanefi Oğlu Ahmed Yesevî" ye varmaktadır.⁴⁹ Soy kütüklerimizde böyle yazılıdır.

Kamkar Bey, Kütahya'da Germiyanogullarından idi. 3000 yiğit ile Şehit Kapısı'ndan tırmanıp Ayasofya'ya yakın olduğu için Hristiyanlar çoklukla gelip kapıyı açtılar. Büyük bir vuruşma oldu. Bütün İslam gazileri orada şehit olduğu ve Harun Reşid zamanında Ensar'dan nice sahabe şehitlik şerbetini orada içtikleri için Şehit Kapısı derler. Fakat halk ağzında Çıfıt Kapısı derler ki yanlıştır. Bütün Yahudiler o semtte oturduğu için Çıfıt Kapısı denmiştir. Doğrusu Şehit Kapısı'dır.

Şimdiki hâlde Hünkâr Sarayı çevresinde olan kapılar kuşatılmamıştı; ama Yedikule Kapısı'na yardıma gelen Karamanoğlu, Yedikule'den kuşattı.

Tekebayoğlu, Silivri Kapısı'na tayin olundu.

Aydınbayoğlu, Yeni Kapı'dan kuşattı.

Sarihanbayoğlu, Top Kapısı'ndan tırmanıp o yolda şehit oldu. Yerine Menteşebayoğlu tayin olundu.

Edirne Kapısı'na İsfendiyaroğlu tayin olunup cidden kahramanca savaştı derler.

Eğri Kapı'dan Hamidbayoğlu tayin olundu. İstanbul'un iki tarafı kuşatıldı. Ancak Yedikule'den Saray Burnu'na kadar Kum Kapı tarafları deniz kıyısı olmakla kuşatılmadı.

Ama Yedikule tarafından kumandan şair Ahmed Paşa tam gayret gösterip kâfirlerin topuna tüfeğine bakmayarak kalenin nice yerlerini yıktı.

Silivri Kapı'da Haydar Paşa göz açtırmayıp kâfire top ve tüfek attırmaz oldu.

Mahlası Adni olan Mahmud Paşa, Yeni Kapı kumandanı idi. Kaleyi yıkıp üç defa hücum ettiyse de fethedemedi.

Top Kapı kumandanı Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, ki Celaledin-i Rumi neslindendir, Uzun Hasan savaşında hayli yiğitliği görülmüş bir vezirdi, Top Kapısı'ndan kâfirlere bir top attırmaz oldu.

Edirne Kapısı'nda Sadi Paşa vardı. Savaşçı bir yiğitti. Sultan Cem ile Firengistan'da çok oturup nice savaş fenleri öğrenmişti. Edirne Kapısı'nda yiğit İsfendiyaroğlu ile birlik olup İstanbul fatihi biz olalım diye ikisi de çok bahadırılıklar gösterdiler. Yedi yerden Edirne Kapısı taraflarını yıktılar ki alametlerinden bellidir.

Hersekoğlu Ahmed Paşa, Eğri Kapı kumandanıydı. Eğri Kapı'yı topa tutarak döve döve doğrultup kâfirlerin belini kıl gibi inceltti.

Böylece İstanbul kalesi 20 gün kuşatılıp fetihten asla eser zuhur etmeyince bütün İslam gazileri, 70 büyük evliya, dört mezhepte fetva sahibi 3000'den fazla bilgin ve bu kadar şeyh, kalenin fetholunmamasına üzüldüler. Hepsı birden bütün gönülleriyle Tanrı'ya yönelip fethini rica ettiler.

Bunun üzerine ulu Tanrı'nın emriyle hemen İstanbul'un üzerine bir karanlık çökerek gök gürlemesiyle şimşek çaktı. O anda At Meydanı tarafından göğe doğru bir ateş yükseldi. Birçok büyük yapılar havaya uçup kimi karaya, kimi denize düştü. O gün kaledeki kâfirlerden üç bini korkudan kaleden dışarı kaçtı. Kimi Müslüman olarak padişah hizmetine girdi, kimi başka diyara gitti.

⁴⁹ Halis bir Türk olan Ahmed Yesevî'nin Muhammed Hanefi neslinden gösterilmesinin hiçbir aslı yoktur. Bu gibi uydurma nesepler dinî inançtan doğan hurafelerdir.

Fakat kâfirler yine gayreti elden bırakmadılar. Kalenin yıkılan yerlerini onararak savaşa devam ettiler. Fakat kıtlıktan durumları güçleşmişti.

Kuşatmanın 30'uncu günü Sultan Mehmed, başına Peygamber'inkine benzer kavuğunu giyip ayağına mavi çizmesini çekerek Döldül gibi bir katıra bindi. İstanbul Kalesi çevresini gezip İslam askerine ihsanlarda bulundu. Türölü vaadlerle İslam askerini savaşa kışkırttı.

O taraftan geçip nice bin askerle Eyüp'ten Kâğıthane tarafına vardı. Bey Irmağını ve Kâğıthane Irmağını geçip Levend Çiftliği denen yerde yapılmış olan yeni 40 fırkateyni alarak yine kızaklara bindirdi. Kızakları çekerek Ok Meydanı'ndan aşırıp askerlerin yardımıyla Şahkulu İskelesi'nde denize indirdiler. İçine silahlı, kırmızı fesli ve arakıyeli⁵⁰ Arabistan yiğitlerinden asker doldurup, yine İstanbul'a geçti.⁵¹

⁵⁰ "Arakiye" bir nevi Arap başlığı. Güneşten korunmak için önden gözlere kadar inen, arkadan enseyi de örten bir bez parçasından ibarettir.

⁵¹ Evliya Çelebi'nin İstanbul kuşatması ve fethi hakkında verdiği bilginin tarihî hiçbir tarafı yoktur. Birtakım hayalî kumandanlardan bahsetmesi, çoktan Osmanlı Devleti'ne katılmış eski Anadolu Beyliklerinin beylerini Fatih'e yardıma gelen ayrı askerler gibi göstermesi, ayrıca onların adlarını da "Menteşebayoğlu", "Saruhanbayoğlu" şeklinde yanlış yazması, İstanbul kuşatmasına Arabistan askerlerini de iştirak ettirmesi, Sultan Cem'le arkadaşlık ederken Avrupa'nın savaş usullerini öğrendiğinden bahsettiği Sadi Paşa'yı bu kuşatmada bir kol kumandanı olarak tanıtmaması ve İstanbul fethini kılıç erlerinden çok evliyalara mal etmesi On Yedinci Asır Osmanlı aydınının kendi tarihi hakkındaki gafletini ortaya koyması bakımından çok ilgi çekicidir. Evliya Çelebi'nin bu satırları menkıbelerin, destanların nasıl doğduğunu göstermesi bakımından dikkate değer. İstanbul'un günlerce alınamayışını içeride bulunan Yavedüd adlı bir dervişin duasına hamletmesi, mantık tanımayan inanç garabetlerinden biridir. Bununla beraber bu satırlar arasında tarihin bazı gizli kalmış noktaları da bulunabilir. Gemilerin indirildiği yerler hakkındaki sözleri bu kabildendir. Diğer tarihlerde umumiyetle kaygan madde olarak zeytinyağından bahs olunur. Evliya Çelebi'nin zeytinyağı demeyerek kaygan madde demesi ve bunların kalıntılarının kendi zamanına kadar yavaş yavaş erimekte olduğunu söylemesi herhâlde incelenmeye değer bir konudur.

Tanrı'nın Buyruğu ve Hikmeti ile Olan Acayip İş

10 tane patrona⁵² ve mükemmel silahlarla silahlanmış 10 kalyon⁵³ haçlı bayraklarını açıp Saray Burnu önüne demir atmışlardı. Davullar ve organlar çalıp top ve tüfekte yayılım ateş ederek bir eğlenirlerdi ki dillerle tarif olunmaz. Benden 200 tane fırkata⁵⁴ ve kayıklar içinde Ok Meydanı'ndan gelen Müslümanlar bu gemilere saldırıp bal arıları kovana üşer gibi üşüştiler. Önden, arkadan örümcek gibi organlar atarak kâfir gemilerine doldular. Önce bunları kendilerinden sanan kâfirler Allah Allah seslerini işitip bunların Türk askeri olduğunu anlayınca silaha sarılmaya güçleri yetmediği için hep tutsak edildiler.

Kalede olan kâfirler bu hâli görüp kederden saçlarını, sakallarını yoldular. Saray Burnu'nda, Kurşunlu Mahzen'de ve Kız Kulesi'ndeki topları semender⁵⁵ gibi ateş ettillerse de limanın iç yüzüne inmiş gemilere karadan ateşin faydası ne?

Hâlbuki kâfirler Boğazlardan gelen gemiler için çevreyi toplarla donatmışlardı. Kâfirlerin gözü önünde 10 kalyon ve 10 kadirganın⁵⁶ direklerindeki haçlı bayraklar baş aşağı olup İslam gemileri kâfir teknelerini Allah Allah haykırışları ile yedeğe alarak ve tüfekler atarak Galata ve İstanbul Haliç'i üzerine yürüttüler. Tersane Bahçesi önünde demir atıp birkaç kere top ve tüfek eğlencesi yaptılar. Kâfirlerin ödü patladı. İslam gazileri sevinip taze hayat buldular.

Serdengeçtiler gemilerden çıkıp Tersane Bahçesi'nde Fatih ve Ak Şemseddin'e müjdeyi götürdüler. Ak Şemseddin hemen dedi ki: "Sultanım, beyim! Siz Manisa'da şehzade iken Mısır bölgesinde Akka, Sayda ve Beyrut Kalelerini kâfirlerin aldığını duyup bu kadar Tanrı kulu, bu kadar çocuk ve kadın tutsak oldu diye ağladığınız zaman elem çekme beyim, İstanbul'u fethedeceğiniz günde yağma edilmiş Akka'dan gelmiş akide ve pişmiş helva yersiniz diye sizi avundurmuş ve İstanbul'un fethini müjdelemiştik. O gün gelince İslam gazilerine adalet eyle ve her şeye kanaat edip razı ol demiştim. İşte o pişmiş helvanın neticesi geldi. Tanrı dilerse ellinci günde kale dahi fethedilecektir." dedi.

Bütün İslam gazileri gemilerde olan ganimet mallarını ve esirleri defterlere kaydedip Allah emaneti olarak Fatih'e verdiler ve yine savaşa devam ettiler. Mallar ve tutsaklar şöyle idi: 3000 kese Takyanos filörisi, 1000 külçe halis altın, 2000 kese gümüş külçesi, yirmi gemide 8000 esir, 20 kaptan, 1 kral oğlu, Fransa kralının 1 genç kızı, 1000 Müslüman kızı ki kimi Şerife,⁵⁷ kimi değil, her biri güneş gibi parlak kızlar, nice yüz bin silah ve savaş levazımı.

Fatih bu ganimet mallarını, Fransa kralının kızını ve öteki Müslüman kızlarını Ak Şemseddin'e teslim edip kendisi kalenin fethi işiyle uğraştı.

Meğer evvelce İstanbul Kostantin'i, Fransa kralının kızı ile nişanlı imiş. Fransa kralı da kızının şerefine büyük bir donanma hazırlayıp 600 gemiyle Arabistan yakalarını vurarak o uğursuz yılda Akka, Sayda, Beyrut, Şamtarablusu, Gazze, Remle şehirlerini zaptetmiş. Arabistan ve Havran'ın iki binden ziyade güzel kızlarını tutsak etmiş.

Sonra, bu kadar ganimet malı ile ve bu kadar Müslüman cariyelerle güya kral, andına vefa edip kızını İstanbul tekfuruna, zengin mallarla donattığı 10 kalyon ve 10 kadirga ile gönderdi. Akdeniz Boğazı'na gelip gördüler ki Türkler tarafından kaleler yapılmış. Bunun üzerine melunlar hileye başvurdular. Lodosun çok sert estiği bir günde 5 tane boş gemiyi ileriye doğru yelkenleyip Boğaz'ın iki tarafındaki kalelerin toplarına hedef kıldılar. Kale toplarının ateşiyle 5 tane boş gemi

⁵² Bir nevi savaş gemisi.

⁵³ Bir nevi büyük savaş gemisi.

⁵⁴ Bir nevi savaş gemisi.

⁵⁵ Ateşte yaşayan ve ağzından ateş fışkıran bir efsanevi hayvan.

⁵⁶ Bir nevi savaş gemisi. Evliya Çelebi biraz yukarıda "patrona" dediği gemilere burada "kadirga" diyor.

⁵⁷ Peygamber soyundan olan kadın ve kız.

batarken bunların ardındaki 20 gemi çabucak içeriye girdiler. Bu hile ile İstanbul'a kadar geldilerse de Tanrı'ya şükür hepsi esir olup o kral kızından da Sultan Bayazıd-ı Veli doğmuştur.⁵⁸

Bu hususta müverrihler türlü türlü rivayetlerde bulunmuştur. Müverrih Ali: “Bu kızı Fatih'in babası alıp Fatih bu kızdan doğmuştur.” der. Ama sözün doğrusu odur ki Fatih, İsfendiyaroğlu'nun kızı Alime Hanım'dan doğmuştur.

Babam, Sultan Süleyman Han ile Belgrad, Rodos, Budin ve İstoni-Belgrad fetihlerinde bulunmuştu. Hatta Sigetvar gazasında Sultan Süleyman Han merhum oldukta babam o gazada da bulunup Osmanlı Devleti'ne hizmeti geçmiş bir yaşlı koca idi. Daima ihtiyarlarla konuşup geçmiş zamanları söyleşirlerdi. Yakın dostlarından bir ihtiyar vardı ki düzgün konuşmada Emrülkays ona arkadaş olamazdı. O ihtiyar, yeniçeriler başkâtibi idi. Adına “Sukemerli Koca Mustafa Çelebi” derlerdi. Onun, yukarıda adı geçen Fransa kralı kızının akrabasından olduğu muhakkaktı. Ona her zaman Fransa kralından hediyeler gelirdi. Çocukluğumda bana bazı garip şekiller ve resimler bağışlardı. Çok yaşlanmıştı.⁵⁹

Bir danışma icap etse padişahın huzuruna bütün vezirler, devlet ileri gelenleri girdikten sonra “kocalar gelsin” derlerdi.

Sigetvar altında Süleyman Han merhum olup askerin haberi yokken Büyükvezir Sokullu Mehmed Paşa'nın tedbiri ile padişahın nâşını taht üzerine koyan ve yol hilatinin arkasından ellerini hareket ettiren Silahdar Kuzu Ali Ağa'yı fikir danışmaya çağırırlardı. Ondan sonra Rikabdar Gülbi Ali Ağayı, ondan sonra Zeyrek başında oturan Mutfak Emmini Abdi Efendi'yi, ondan sonra babamı, ondan sonra Sukemerli Koca Mustafa Çelebi'yi getirtip fikir danıştırlardı. Nereye sefer olsa bunlar tahtırevanlarla gazaya giderlerdi. Bu, Sukemerli Mustafa Çelebi hepsinden yaşlıydı. Hatta Müftü Kemalpaşaoğlu'nun talebelerinden bütün ilimleri öğrenmiş hadisçi, tefsirci ve tarihçi kimse idi.

Kemalpaşaoğlu'nun hademesi olması cihetiyle “Birinci Selim'le Mısır fethinde yirmi beş yaşına varmış bir babayiğit idim.” diye Selim Şah'ın Sultan Gayri ile Merci Dâbık'ta olan büyük savaşını, Kakun Ovası'nda olan büyük kavgasını ve o kavgada Gayri Sultan'ın ecel şerbetini içip cenkte kaybolduğunu ve Mısır'da oğlu Mehmed'in padişah olup çocuktur diye Sultan Tumanbay'ın onu indirip kendisinin Mısır'a padişah olduğunu, Mısır fetholununcaya kadar Sultan Selim'le 23 yerde çarpışıp Mısır'ın nasıl fethedildiğini Mustafa Çelebi anlattıkça ben hayrette kalırdım. Gayet dinî bütün adamdı. Fransa kralı kızının sergüzeştini onun doğru nakillerinden dinleyerek yazmışımdır.

Sultan Mehmed Han Gazi, Fransa kralının kızını alıp bütün gazilerin reyi ile Ak Şemseddin'e emanet bırakıp kendisi ganimet mallarını İslam askerine dağıtarak kalenin dört yanını gezmekle Müslüman gazilerini kuvvetlendirdi. Nihayet ellinci gün oldu. O anda kalenin içinde bir gürültü kopup kuşatılmışlardan nice bini değerli eşyalarıyla duvarlar ve kulelere beyaz teslim bayrakları dikip: “Sana sığındık ey Osmanlıların yiğidi!” diye kaleyi teslim ettiler. Bütün kâfirler izin alıp karadan ve denizden her biri bir yere gitti.

Kale içinde “Yavedûd Sultan” denen birisi vardı. O ölünce kâfirlerin başına kıyamet kopup kaleyi aman ile verdiler. İslam ordusu da Allah Allah diye bağırarak üç cihetten hücumla ganimet mallarını almaya başladılar.

Bu sırada koca Fatih, başında kavuğu, ayağında mavi çizmesiyle katıra binip⁶⁰ elindeki Muhammed'in kılıcını kaldırarak: “Gaziler! Tanrı'ya hamdolsun İstanbul'u fethettiniz.” diye yetmiş, seksen bin seçme askerle⁶¹ Kostantin'in sarayına vardı. Sarayı alacağı sırada nice bin kâfir toplanıp saray ancak büyük bir savaşla ele geçirildi. O kavga sırasında kral öldürüldü. Cesedini cesaretli

⁵⁸ Doğru değildir. İkinci Bayazıd'ın anası Dulkadiroğlu prensesidir.

⁵⁹ Bunun da doğru olmasına hemen hemen imkân yoktur. Aşağı yukarı 150 yaşlarındaki bir adamın anlattıklarında da çok yanlışlar olacağı muhakkaktır.

⁶⁰ Peygamber'in Dülül adındaki katıra binmesine benzetmek için uydurulmuştur. Hiçbir Osmanlı padişahı katıra binmemiştir.

⁶¹ İstanbul'u kuşatan Osmanlı ordusunu 60.000'den yukarı düşünmek hatadır. Ordunun mühim bir kısmı muhtemel bir taarruza karşı Balkanları bekliyordu.

Rumlar Sulu Manastır'da mezara gömdüler. Kral sarayında o kadar hazineler bulundu ki hesabını Tanrı bilir.

Dokuzuncu kerede İstanbul'u yapıp tamamlayan kral Kostantin'di. Nihayet Osmanlı hanedanına veren tekfur da yine Kostantin adında oldu.

Fatih buradan, uğur sayarak, iki rekât hacet namazı kılmak için Aya sofya Kilisesi'ne girmek isteyince içinde ve çevresinde oturan rahipler Ayasofya'ya kapanıp damlarından, tepelerinden, kulelerinden İslam askerine ok, nefit ve katran yağdırdılar. Fatih, Ayasofya Kilisesi'ni sarıca arı gibi kuşattı. Üç gün, üç gece büyük savaş olup elli üçüncü günde Büyük Ayasofya fetholundu.

Önce Sultan Mehmed, Ayasofya içine girip nice rahipleri öldürdü. Elindeki Peygamber bayrağını mihrap yerine dikip ezan-ı Muhammedî okundu. İslam gazileri rahiplere kılıç vurup mabedin içi Müşriklerin kanı ile doldu. Hemen Fatih sadağına el atıp “alametim olsun” diye Ayasofya kubbesinin ta ortasına dört kanatlı bir ok fırlattı. Mehmed Han'ın okunun alameti hâlâ gözükmemektedir. Bir hünkâr solağı⁶² sol eliyle bir düşmanı öldürüp sağ elini kana buladıktan sonra Sultan Mehmed'in huzurunda bir sıçrayarak elinin kızıl kanını bir beyaz mermere sürdü. Pençesinin nakşını oraya alamet etti. O kanlı solak pençesi, türbe kapısından içeri girilince karşı köşede, beş adam boyu yükseklikte gözükmemektedir.⁶³

⁶² Muhafız asker.

⁶³ Burada Evliye Çelebi'de bir yanlışlık var: Bahsettiği işler Ayasofya'nın içinde geçtiği hâlde biraz aşağıda türbeden bahsediyor. Ayasofya binasının içinde türbe olmadığına göre bu karışık ifadeyi anlamaya imkân yoktur.

Eski Saray

İstanbul'un Karadeniz tarafına, Galata ve Haliç'e bakan yüksek ve havadar bir yerinde Puzantin Kayser'in yaptırdığı eski bir kilise vardı ki dört tarafı sağlam duvarlardı. Bu kilisenin dört yönü öyle çimenlikler ve yollarla süslü idi ki Ulu Tanrı havada uçarı kuşlarla yerde yürüten hayvanların her türlüünü o ağaçlıklarda toplamıştı.

O kilisenin içinde Puzantin ve Kostantin zamanlarında 12.000 keşiş, rahip ve rahibe vardı ki kendi sapık âdetlerince riyazet içinde idiler.

Kilisenin yapılmasının sebebi şu idi: Hazreti İsa halifelerinden ve Havarilerden Şem'un, İstanbul'a gelip o ferah ve güzel yerde ibadetle meşgul oldu. Bütün yabani hayvanlarla alışkanlık peyda ederek onlara su vermek için yeri kazdı. Kazdığı yerden bir hayat suyu⁶⁴ çıktı. Bütün hayvanlar oradan susuzluklarını giderdiler. Sonra Şem'un oraya bir ibadethane yaptı. Zamanla Puzantin Kral o pınarlar üzerine adı geçen büyük kiliseyi yaptırdı.

Sonra Fatih o kiliseyi fethedip yerine 858 yılında (= 1454) Eski Saray'ın yapılmasına başladı. 862'de (19 Kasım 1457-7 Kasım 1458) tamam oldu. Kulesiz, sursuz, bedeninde girinti, çıkıntı olmayan, hendeksiz bir duvardır. Fakat çok sağlamdır. Bütün duvarı mavi kurşunla kaplıdır. O asırda çepeçevre boyu 12.000 arşındı. Kare şeklinde kâgir bir yapıdır. Bir direği Sultan Bayazıd Kazancıları köşesinden Miski Sabunu Kapısı'na kadar giderdi. Oradan bir direği Tellak Mustafa Paşa Sarayı'nda nihayet bulurdu. Oradan bir direği Küçük Pazar Seddi ve sarnıcı üzerinde karar bulmuştu. Hâlâ Yeniçeri Ağası Sarayı ve Siyavuş Paşa Sarayı yeri o Eski Saray'ın yerinde idi. Oradan da bir direği ta Tahtelkale⁶⁵ üstündeki sedden geçip yine Kazancı tüccarları köşesine gelince büyük bir saray hasıl olurdu.

İçinde türlü türlü düzlükler, birçok harem hücreleri, maksüreler,⁶⁶ havuzlar, şadırvanlar, büyük bir mutfak, hassa kileri, 3000 Baltacı⁶⁷ ile hademelere birçok evler yaptırdı. Ak Ağalar için bir, Kara Ağalar için de bir ev yaptırıp hepsinin üzerine Darüssade ağasını hâkim etti. Hasekiler⁶⁸ ile kral kızını da bu Eski Saray'a koydu. Haftada iki kere Yeni Saray'dan Eski Saray'a gelirdi.

⁶⁴ Evliya Çelebi'nin sık sık kullandığı "hayat suyu" (abıhayat) çok lezzetli, güzel su demektir.

⁶⁵ Bugün Tahtakale denen yer

⁶⁶ Padişahlara, imamlara, müezzinlere mahsus hususi odalar.

⁶⁷ Saray işlerine bakan ve sarayı koruyan hususi bir asker sınıfı.

⁶⁸ "Haseki" türlü manaları arasında padişah zevcesi manasında da kullanılmaktadır ki buradaki anlamı da budur.

Eski Saray'daki Hayat Suyu

Fatih Mehmed Han, tabiat sahibi padişah olduğu için “Acaba İstanbul’un hangi suyu daha iyidir?” diye bütün hekimlerini toplayıp sordu. Onlar da Eski Saray’ın içindeki Şem’un Pınarı’nı hafif, mutedil ve kolay sindirilir bir hayat suyu olarak gösterdiler. Beşer miskal⁶⁹ pamuğu beşer miskal suya koyup sonra o suları güneşte kuruttular. Bütün pamuklar tartıldığı zaman Şem’un Pınarı’nın suyu ile ıslatılan pamuk hepsinden hafif geldi. Hekimlerin sözü doğru çıktı. Fatih hazretleri daima o lezzetli sudan içerdi. Şu ana kadar gelen bütün padişahlar da ondan içerler.

Kilercibaşı ve Dış Sakabaşı taraflarından üçer kişi olmak üzere her gün altı kişi gelir. Üç seyishane yükü, ki yirmişiş kıyye⁷⁰ gelir, gümüş güğümlere o saf sudan doldurup su nazırı⁷¹ huzurunda kilercibaşının güvenilir adamlarının mührü ile kırmızı balmumuyla mühürlenir. Padişaha götürülür. Hâlâ o hayat çeşmesi Eski Saray’ın doğuya bakan kapısı önündedir ki Fatih, Eski Saray’dan dışarı bu hayat kaynağını yapmıştır. Hâlâ, Şem’un Pınarı adı ile tanınan bir kevser suyudur.

Sonra, Kanunî Sultan Süleyman bu Eski Saray’ı üç mil kuşatır bir duvar yapıp üç kapı yaptırdı:

Divan Kapısı doğuya, Bayazıd Kapısı güneye, Süleymaniye Kapısı batıya bakar.

Süleyman Han bu sarayın dışına Belgrad, Malta,⁷² Rodos fetihlerinde ele geçen ganimet malından Süleymaniye Camisi’ni yaptırdı. Ayrıca medreseler, darülhadis, darülkurra,⁷³ sübyan mektebi (= ilkokul), bir mezat yeri, bir aşhane, bir kervansaray, bir hastane, kendisine bir türbe, bir hamam ve ayrıca kavaflar, düğmeciler⁷⁴, kuyumcular için çarşılar yaptırdı. Bunlardan başka Makbul İbrahim⁷⁵ Paşa’ya büyük bir saray, yeniçeri ağalarına mahsus bir saray, Lala Mustafa Paşa ile Karamanlı Piri Mehmed Paşa için birer saray, Gebze’de cami yaptırmış olan Mustafa Paşa ile kızı İsmihan Sultan’a da birer saray, cami hademesi için bin hücre yaptırdı. Eski Saray’ın dört yanını umumi yollarla süsledi. Bu saray, bugüne kadar bir tarafla ilişkisi olmayan büyük bir saraydır.

Yukarıda sayılan vezir sarayları ve imaretler hep Eski Saray alanında yapılmıştır. Fakat Eski Saray’ı yaptıran Fatih Sultan Mehmed’dir. Orada yeniçerilerin 160 bölüğüne, cemaate⁷⁶ ve sekbanlara⁷⁷ 160 oda yaptırdı. Peykhane, kalenderhane, tersane, tophane, kâğıthane, baruthane ve nice bunun gibi büyük imaretlerle İstanbul’un içini dışını gaza malıyla bezedi ki her birini yerinde anlatacağız.

⁶⁹ Eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü. Bir buçuk dirhemdir. Bugünkü ölçü ile iki gram kadar tutmaktadır.

⁷⁰ “Okka” dahi denilen bir ağırlık ölçüsü. Aşağı yukarı 1280 gramdır.

⁷¹ “Nazır” o zamanki teşkilata bugünkü “müdür” yerinde kullanılıyordu.

⁷² “Malta” Osmanlılar tarafından alınmamıştır. Evliya Çelebi bu kelimeyi pek muhtemeldir ki “Budin” yerinde kullanmıştır.

⁷³ Darülkurra, Kur’an’ı usulüyle okumayı öğreten okulların adıdır.

⁷⁴ Eski yazıya göre bu kelime “dökmeciler” diye de okunabilir.

⁷⁵ Metinde “Makbul Siyavuş Paşa” diye geçmekte ise de yanlış olduğu bellidir. Osmanlı tarihinde ve Kanunî çağında “makbul” sıfatını yalnız bu İbrahim Paşa almıştır.

⁷⁶ Yeniçeri bölüklerinin bir kısmına verilen ad.

⁷⁷ Bu da öyle.

Fetih Sırasında İstanbul'a Hâkim Nasbolunanlar

İstanbul üç yılda o kadar mamur oldu ve öyle insan deryası hâlini aldı ki disiplin altında tutulması güç oldu. Çünkü yedi iklimden sayısız adam toplanmıştı.

Birinci hâkim Büyükvezir Mahmud Paşa idi. Ona bir oda ve maiyetine yeniçeriler, Muhzir Ağa,⁷⁸ sipah kethüda yeri;⁷⁹ cebeci, topçu ve azap⁸⁰ çavuşları, bir bostancı odabaşısı, yeniçeriden bir tüfekçi ve bir mataracı verdi. Şehirlileri doğru yola getirmek için falaka ile değnek vurur, çarşamba günleri İstanbul içinde kol gezerek Un Kapanı'nda yapılan sanatkârlar divanhanesine gelip inerdi. Oradan Ye miş İskeleyi Çardağı'na gelip bütün esnafla toplantı yapar, yemişlere narh koyardı. Oradan sebze hane divanına gelip sebzelere, daha sonra da salhaneye gelerek ete narh koyup sarayına dönerdi.

İkinci hâkim sekbanbaşı idi. Ona falaka, değnek verildi ama cellat verilmedi.

Üçüncü hâkim İstanbul mollası idi. Falaka, değnek ve borçluların hapsi fermanı verilmişti.

Dördüncü hâkim Eyüp mollası idi. Bu da ceza verme ve hapsetmeye yetkiliydi.

Beşinci hâkim Galata mollası idi. Hükmü altında olan ahaliye hükmü geçerdi.

Altıncı hâkim Üsküdar mollası idi. Bunun da ceza ve hapis ile hükmü geçerdi.

Yedinci hâkim ayak naibi idi. Esnafa narh ve teraziden dolayı ceza vermeye yetkiliydi.

Sekizinci hâkim ihtisap ağası idi. Bütün sanat sahiplerine hükmedip cezalandırmaya, idama, alışverişte doğru hareket etmeyenin azarlanmasına memur, yetkili bir hâkimdi.

Dokuzuncu hâkim asesbaşı idi.

Onuncu hâkim subaşı idi. Bu ikisinin kırbaç ve kamçıları vardı. Falaka ve değnekleri yoktu. Fakat şüpheli kimseleri bağlamaya ve mahkeme naibi ile bazı evleri basmaya memurdular. Her idam ettiklerini şeri izin ile ederlerdi.

Uygun mısra:

Hükm-i sultan olmasa gelmez hata cellattan.

On birinci hâkim İstanbul ağası idi.

On ikinci hâkim bostancıbaşı idi. Her gece köy ve kasabaları sabaha kadar gezerek suçlulara suç derecesine göre ceza verirler.

On üçüncü hâkim çorbacılarıdır. Her gece sabaha kadar 12 yeniçe ri çorbacısı kendilerine tabi beşer, elişer, yüzer kişiyle kol gezip suçluları tutarlar. Bağlayıp dairelerine gönderirler, haklarından gelirlerdi.

On dördüncü hâkim kırkardı. Bunlar şeriat tarafından tayin olunurlardı. İstanbul'un dört mollalık yerinde kırk mahkeme vardı. Onlara "Kırk Hâkimler" denirdi. Bunların da ceza ve hapis yetkileri vardı.

On beşinci hâkim şeyhülislamdı.

On altıncı hâkim Anadolu kazaskeri idi ama cezaya yetkili değildi. Dört divanda dinleyip Anadolu'da olan kadılara hükmederdi.

On yedinci hâkim Rumeli kazaskeri idi. Fatih Kanunu üzere, Rumeli kadılarına padişahın hüküm ve beratlarını yazmaya memurdu.

On sekizinci hâkim Yedikule dizdarı idi. Yukarı makamlara herhangi bir konuyu arz etmeye yetkiliydi.

On dokuzuncu hâkim mimarbaşı idi. İstanbul'da yapılacak bir yapı için bundan izin almak lazımdı.

Yirminci hâkim kaptan paşa idi. Gece gündüz denize o hükmederdi.

⁷⁸ Yeniçerilerin büyük subaylarından biri.

⁷⁹ Kapıkulu sipahilerinin büyük subaylarından biri.

⁸⁰ Anadolu Türklerinden toplanan piyade askeri

Yirmi birinci hâkim Tersane kethüdası idi. Kasımpaşa semtinde bir suçlu bulunsa suçuna göre cezalandırıp idam dahi edebilirdi.

Yirmi ikinci hâkim Ok Meydanı'nda yeniçeri ocağından talimhanecibaşı ve korucular olup Ok Meydanı'nda kol gezerlerdi. Bir suçlu tutsalar aşçıbaşıya götürürlerdi. O da suçuna göre cezalandırırdı. Yahut yayların kirişiyle bir ağaca asıp oka tutarlardı. Elllerinde Fatih tarafından verilmiş ve her padişah tarafından yenilenmiş, bu derece yetki veren padişah fermanları vardı. Eğer suçlu askerse aman vermeyip bir ağaca asarlardı.

Sözün kısası İstanbul'un dört mollalık yerinde,

Boğaz'ın iki tarafında olan köy ve kasabalarda 33 hâkim, 35 nahiye kadısı vardı. Ama Beykoz kadılığı başka idi. Müneccimbaşılardan meşrutası idi.

Bu kadılıklardan başka dört mollalığın hükmünde 186 nahiye ka dılığı, 360 subaşılık, 87 yeniçeri kolluğu ve sardarı vardır. 40 yerde serbest ufak subaşılıklar bulunurdu. Sözün sonu İstanbul eyaletinin dört mollalığında kadı ve subaşılardan hepsi 1200 hâkimdi. Fatih kanunudur. Onlardan başka dört mollalığın bir de 150 türlü esnafın da zabıt ve hâkimleri vardı ama idam etme yetkileri yoktu.

Fatih Camii

Zamanın tanınmış mimarları ve usta mühendisleri İstanbul'a toplandı. Nice bin büyük evliyanın dualarıyla yapılmasına başlandı. 867 yılında (= 26 Eylül 1462-14 Eylül 1463) yapılmaya başlanıp 875 yılında (= 30 Haziran 1470-19 Haziran 1471) bitirilmiştir. Bu ulu cami İstanbul şehrinin ta ortasındaki yüksek bir yerde yapılmıştır.

Caminin yerinde, Ayasofya'dan sonra birinci derecede sayılan bir mabed varmış. Depremle yıkılmış imiş. Mehmed Han'ın uğuru ile yapının temeli yerin dibine varınca üzerine Mehmed Han Camisi bina olundu.

Bu caminin sağ ve solundan kademeli taş merdivenle çıkılır ve yerden ta tepesine kadar mimar zirai ile 87 ziradır. Yer hizasından alt eşliğine kadar 4 zira kadar yüksekliktedir. 4 yüksek ayak üzerinde 15 parçalı büyük bir kubbedir. Mihrap tarafı dahi yarım kubbedir. Sağ ve solunda iki tane somaki mermerden amud vardır. Mihrap, minber, hünkâr mahfili, müezzinler mahfili beyaz mermerden, sade güzellikte, eski usul iştir. Kubbesinin içinde iki sıra kandillerle süslenecek tabakaları vardır.

Mihrabın sol tarafında, Cebe Ali hazretlerinin külaha benzer, dilim dilim bir sancağı vardır.

Kubbe kapısından mihraba varıncaya kadar çok kalabalık cemaat alacak geniş bir yerdir. Kandillerden başka asılmış vize vesaire yoktur. Fakat duaların kabul olunacağı ruhanîyetli bir camidir. Çünkü yapılırken işçiler arasında Müslüman olmayan kimse kullanılmamıştır. Bugüne kadar da kapısından içeri Yahudi girmemiştir. Hademeleri hep yıkanarak hizmet ederlerdi. Vecid sahibi kimselerin daima geldiği bir yerdir. Kible kapısından dışarı çıkarken sağ tarafta, dört köşe ak mermer üzerinde, tezhipli ve lacivert ile ve Hattat Demirci Çelebi'nin yazısıyla Peygamber'in İstanbul fethi hakkındaki hadisi kazılmıştır. Haremin⁸¹ dört cihetinde, yan sofaları üzerinde ibretle bakılacak renk renk nakışlı sütunlar vardır ki insan hayran olur. Hatta haremin kible kapısının iç yüzündeki sütunda bulunan taşın çizgilerinde sof hırkalı, Mevlevi külahlı, eli yelpazeli bir derviş sureti vardır ki sanki canlı gibidir. Herkes temaşa eder. Bu haremin ta ortasında bir havuz vardır ki dört tarafında sekiz sütun üzerinde bir mevzun levhalı kurşunla örtülü muhteşem bir kubbedir. Bu havuzun dört tarafında göğe yükselen, minarelerle aynı boyda yeşil serviler vardır ki güya her biri birer yeşil melektir.

Caminin sağında, solunda birer tabakalı taşla yapılmış yüce minareleri vardır ki seyredilmeye değer. Haremin zemini öyle renk renk mermerlerle döşenmiştir ki sanki gökyüzü mermerleridir. Haremin dört tarafındaki pencerelerin dışarı eteklerindeki kitabeler içinde yeşil somaki üzerine beyaz ham mermerle, Yakuti Müstasami tarzında bir yazıyla Fatiha suresi yazılmıştır. İslam ülkelerinde bugüne kadar mermer üzerinde Yakut hattı görülmemiştir ve o havuz üzerine üstad, hünerini göstermek için sarı pirinçten bir kafes örmüştür ki bu da dikkat çekicidir.

Büyük havuzun içinde kadeh şeklindeki sanatkârane mermer fiskiyelerden su fışkırmakta olup gece gündüz akmaktadır. Yuvarlak havuzun dört köşesindeki kaynaklardan kalabalık cemaat abdest tazeleyip suyundan içerek susuzluk giderirler. Velhasıl o büyük yapının tamamlanmasına yıpranırcasına çalışıp onu göğe benzer şekilde öyle bir güzel yapmışlardır ki anlatmakta dil acizdir.

Bu caminin mihrabı önünde, cennet bahçesine benzer bir bahçe içinde Gazi Fatih'in ve ailesinin türbesi vardır. Ondak başka, caminin üç yanında büyük bir odaya benzer bir haremi vardır ki sekiz kapılıdır. Bu haremin iki tarafında çok güzel bahçeler vardır. Onun dışında, caminin iki tarafında Semaniye Medreseleri⁸² vardır ki öğ rencilerle doludur. Onların dışında, umumi yolda, medreselerin iki yönünde softaların⁸³ odaları vardır.

⁸¹ Caminin bahçe veya avlusuna "harem" denir.

⁸² "Semaniye" Arapça "sekiz" demek olup Fatih'in cami civarında yaptırdığı sekiz medrese "Semaniye Medreseleri" diye veya "Sahnı Seman" diye adlandırılmış ve İstanbul'un en yüksek öğrenim müessesesi olup yani o zamanın üniversitesi hâline gelip pek değerli bilginler yetiştirmiştir.

⁸³ "Softa", medrese öğrencisi demektir.

Onlar da öğrencilerle doludur. Bir aşhane, hastane, büyük bir konukevi, eski bir hamam, sübyan mektebi ve bezenmiş bir camidir. Yüksek bir yerden dört yanında olan imaretlere dikkatle baksan safi kurşundan gömgök bir imaretler topluluğu görürsün ki parlayıp durur.

Bu eserlerden başka Koca Fatih'in nice nice imaretlerle İstanbul'un içinde ve dışında yaptırdığı büyük eserler yeni şehri mamur edip şenlendirmiştir.

Bir zaman sonra Koca Mimar Sinan, mimar halifeliğinden (= kalfalığından) başmimar olup camiye nice nice eklentiler yaptı. Daha sonra "Ali Kuşçu" adlı, nücüm ilminde (= astronomide) şöhretli bilgin geldi. Caminin haremının içinde, Boyacılar Kapısı tarafında Müslüman çocukları için Kur'an dershanesi olarak yapılan yüksek kubbe önünde dört köşe bir beyaz mermer içine vakit tayini için bir alet yaptı ki dünyada eşi yoktur.⁸⁴

⁸⁴ Türkistanlı olan Ali Kuşçu meşhur Uluğ Bey'in öğrencisidir. En sonunda Fatih'in hizmetine girmiş ve İstanbul'da hicri 879(= 18 Mayıs 1474 6 Mayıs 1475)da ölmüştür.

Kanunî Zamanındaki Büyükvezirler ⁸⁵

İlk büyükvezir Karamanlı Piri Mehmed Paşa'dır. Kanunî tahta geçtiği zaman o, büyükvezirdi ve büyükvezirlik yine kendisinde bırakıldı.

Büyükvezir Makbul ve Maktul İbrahim Paşa, harem-i hastan yetişmiştir. Büyükvezirlikle Mısır'a gidip Hain Ahmed Paşa'yı astırarak Mısır Kalesi'ne yedi kule yaptıktan sonra Mısır'ı imar ederek İstanbul'a geldi.

Büyükvezir Ayas Paşa, Arnavut asıllıdır. Harem-i hümayun'da yetişmişti. Sonra yeniçeri ağası, Rumeli eyaleti valisi ve vezir oldu.

Büyükvezir Lûtfî Paşa da inatçı Arnavut kavmindendir. Harem-i hümayundan nice sancaklara sancak beyi olduktan sonra vezirlikle şeref buldu. Büyükvezir Süleyman Paşa, Akhadımlardan dolup haremde yetişti. Şam'a, oradan Mısır'a gitti. Oradan donanma ile Hindistan'a gidip Bender-i Diyu ve daha nice kaleleri Portekizlilerden alıp Hind racasına hediye etti. Birçok ganimet malıyla Yemen'deki Aden İskelesi'ni fethetti. Özdemir Bey ile birlikte Habeş'i⁸⁶ aldı. Sonra İstanbul'da büyükvezir oldu.

Büyükvezir Ahmed Paşa, Arnavut kavmindendi. Tedbir, cesaret ve gösterişle meşhur bir vezirdir. Harem-i hümayundan kapıcıbaşılığı ile çıkıp yeniçeri ağası, Rumeli valisi, sonra büyükvezir oldu. Acem Şahı Şah Tahmasb'ı gece baskını ile bozdu. Sonra Tımışvar'ı fethetti.

Büyükvezir Kalın Ali Paşa, Hersek sancağında Perçe kasabasındandır.⁸⁷ Saraydan Kapıcıbaşılıkla çıkıp yeniçeri ağası, Mısır valisi, ondan sonra büyükvezir oldu. Çok iri yarı adammış.

Sonra Sokullu Koca Mehmed Paşa büyükvezir oldu. Bosna sancağında “Sokol” yani “Şahin” kasabasındandır.⁸⁸ Harem-i hastan kapıcıbaşı olarak çıktı. Nice sancak beyliğinde, Rumeli eyaleti valiliğinde bulundu. Neticede üç padişaha 40 yıl⁸⁹ büyükvezir olup bir mahlul⁹⁰ getiren Serhadli fedai onu Kubbe Altı'nda bıçakla birkaç yerinden yaralayarak öldürmüştür.

⁸⁵ Sadrı a'zam (= sadrazam) veya veziri a'zam yerine “büyükvezir” dedim.

⁸⁶ Habeşistan'ın bütünü olmayıp Kuzey Habeşistan'ın kıyı bölgeleri.

⁸⁷ Daha çok “Semiz Ali Paşa” diye anılır.

⁸⁸ “Sokollu” demek lazımkı kelime Türkçenin ses uyumu kanunlarına göre Sokullu hâline gelmiştir. Çünkü Türkçede “o”, “ö” harfleri yalnız ilk hecede bulunur.

⁸⁹ Sokullu'nun büyükvezirliği 14 yıl ve 3 aydan biraz fazladır.

⁹⁰ “Münhal yer” demek istiyor.

Büyükvezir Olmayan Kubbe Vezirleri

Gebze'de imaret ve cami yapan Vezir Mustafa Paşa (= Çoban Mustafa Paşa) Bosnalıdır. Vezir Ferhad Paşa, Arnavut asıllıdır.

Vezir Koca Kasım Paşa, Süleyman Han'ın şehzadeliliği sırasında defterdarı, sonra lalası oldu. İhtiyar olduğu için dördüncü vezir olup Selanik'te emekli iken orada bir cami yaptırıp öldü.

Vezir Hain Ahmed Paşa, Arnavut'tur. Harem-i hümayundan çıkıp yeniçeri ağası, Belgrad fethinde Rumeli valisi oldu. Sonra Mısır'da asi olup Babı Zuveyl'de asıldı.

Vezir Güzelce Kasım Paşa, haremnden çıkıp vezir olarak Mora Adası'nda Anaboli Kalesi'ni üç yıl kuşatıp fethetti. Sonra İstanbul civarında Kasımpaşa kasaba ve camisini yaptırdı. Burası Kasımpaşa adıyla anılır.

Vezir Hacı Mehmed Paşa, Budin veziri iken bir Yahudi hekim, zehirli şerbet verip öldürdü. Sonra “Mehmed adında kırk adam zehirledim.” diye itiraf ederek öldürüldü. Mehmed Paşa, Budin'de gömülüdür.

Vezir Hüsrev Paşa, Koca Lala Mustafa Paşa'nın büyük bir adamıdır.

Önce çeşnigirbaşı, sonra kapıcılar kethüdası, Rumeli ve Mısır valisi oldu.

Vezir Hadım İbrahim Paşa nezaket ve edep sahibi, ağırbaşlı, ihtiyar, cesur bir vezirdi. Silivri Kapısı'nın iç yüzündeki cami onun hayratıdır.

Vezir Hadım Haydar Paşa, Haremi Hasta Kapı Ağası iken dışarı çıkarılıp Şehzade Mustafa öldürüldüğü zaman⁹¹ ona meyli var diye itham olunarak azlolundu. Hersek sancağında emekli oldu. Bilgi sahibi, söz eri, yoksulları seven büyük bir vezirdi.

Vezir Palak Mustafa Paşa, Bosnalıdır. Arnavutça “palak”, “koca” demektir.⁹² O adla lakaplı, öfkeli ve cesur bir vezirdi. Mısır veziri ve kaptan oldu. Eyüp'te gömülüdür.

Vezir Damad Ferhad Paşa, Şehzade Mehmed Han'a damat olmuştur. Eski Saray'dan bir köşesini bölüp Sultan Bayazıd civarında bunlara bir saray yaptılar. Hattat olduğu için Mushaf yazıp onunla geçinmiştir. Bir Mushafı hâlâ Bayazıd Han Türbesi'ndedir.

Vezir Mustafa Paşa,⁹³ Halid İbni Velid neslindendir. Şemsi Paşa'nın kardeşidir ve ondan büyüktür. Haremde yetişip çakırcıbaşı olmuştur. Rumeli eyaleti valisi olarak Malta üzerine kumandan tayin edilmiş, fethedemeden gelince hacca giderek orda ölmüştür. Babam tarafından gömülmüştü.

⁹¹ Şehzade Mustafa 6 Ekim 1553'te idam edildi. Bu idam müthiş bir boğuşmadan sonra oldu. Çünkü Şehzade çok güçlü idi.

⁹² Mustafa Paşa, Bosnalı olduğu hâlde ona Arnavutça bir lakap takılması biraz gariptir. Belki Evliya Çelebi “Boşnakça” diyecek yerde “Arnavutça” demiştir.

⁹³ Dördüncü Vezir Mustafa Paşa, Kastamonu ve yöresinde beylikleri olan Çandarogulları veya Kızıl Ahmedliler hanedanından olup halis Türk ailesidir. Kendilerini Arap kumandanı Halid İbni Velid soyundan göstermeleri, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi İslami taassubun sevimsiz bir tezahüründen başka bir şey değildir.

Süleyman Han'ın Beylerbeyleri

Behram Paşa: İç oğlanları taşla vurup kendisini şehit ettilerse de sonra hepsi öldürüldüler.

Davud Paşa: Mısır valisi iken merhum oldu.

Üveys Paşa: Şam beylerbeyi iken merhum oldu.

Dukaginoglu Gazi Mehmed Paşa: Mısır valisi oldu.

Öteki Üveys Paşa: Yemen kumandanı iken Aden şehrinde öldü.

Eşkiya Pehlivan Hasan'ın eliyle şehitlik kadehini içti.

*Özdemir*⁹⁴ Paşa: Mısır Sultanı Gavri'nin akrabasından Çerkez asıllı, cesur ve yiğitti. Habeş fatihidir.

Yahya Ömer Paşa: Belgrad'da camisi, imaretleri ve nice hayratı vardır.

Gazi Kasım Paşa: Süleyman Han, Beç⁹⁵ Kalesi'ni kuşatıp kışın şiddetinden fethedemeyip dönünce bu Gazi Kasım Paşa 12.000 serdengeçti⁹⁶ ünlü bahadır, yarar yiğitlerle Almanya'ya daldı. Üç ay yağma ve talan edip kâfirlere rahne verirken beri tarafta Süleyman Han, Cankurtaran Kalesi'ne düşüp can kurtardı. Gazi Kasım Paşa'nın bütün adamları Almanya'da şehit olup kendisi üç kişiyle Venedik ülkesinin Osek⁹⁷ Kalesi'ne geldi. Ben o şehitleri Alman diyarında nice yerde ziyaret etmişimdir.

Güzlerce Rüstem Paşa: Haremden çıkıp yeniçeri ağası, sonra Budin valisi olmuştur.

Süleyman Paşa: Haremden yetişip İstolni Belgrad'da Gölbaşı muhafazasında merhum olup kale kapısı önünde gömülüdür.

Osman Paşa: Has Saray'dan çıkmıştır. Çerkez asıllı yarar adamdı. Nahçıvan seferine Şah ordusuna gece baskını yaptığı için kendisine Erzurum eyaleti ihsan olundu.

Gazi Hasan Paşa: Yemen ve Habeş'e gitti. Sonra Tımışvar valisi oldu.

Solak Ferhad Paşa: Bağdat valisi iken orada öldü.

*Baltacı Mehmed Paşa:*⁹⁸ Bosnalıdır. Bağdat'tan azlolunup İstanbul'da öldü.

Hurrem Paşa: Bosnalıdır.

Pir Paşa: Ramazanoğullarındandır.

Musa Paşa: İsfendiyar hanedanındandır. Erzurum valisi iken Gürcü Keferesi savaşında şehit oldu.

Hadım Ali Paşa: Mısır valisi iken merhum oldu.

Arslan Paşa: Lala Mehmed Paşa'nın oğludur. Budin Baruthanesi'ni bu yaptırmıştır. Tatavpapa Kalesi'ni kâfirlerin istila etmesi üzerine suçlu sayılmış ve Süleyman Han'ın otağı önünde öldürülüp şehitler zümresine katılmıştır.

Ayas Paşa: Büyükvezir Koca Sinan Paşa'nın kardeşidir. Haremden yetişip sonra öldürüldü.

Eski Behram Paşa: Bağdat valisi iken şöhrat bulmuştur.

Ahmed Paşa: Haremden çıkıp 20 yıl Anadolu'da hâkim olmuş, Ankara'da bir hamam ve bir Mevlevihane yaptırmıştır.

Ulama Paşa: Teke Eli'nden Acemlere tutsak düşüp sonra han oldu. Oradan Anadolu'ya kaçıp kendisine Lipva sancağı ihsan olundu. Orada 40 gün düşman kuşatmasına karşı koyup çaresiz kalarak kaleyi kâfirlere teslim etti. Aman ile dışarı çıkarken “kırk gün niçin savaştın” diye kâfirler tarafından şehit edilmiştir. Lipva'da gömülüdür.

⁹⁴ Metinde bu “Özdem” şeklindedir.

⁹⁵ “Beç”, Viyana'ya Osmanlıların verdiği isim.

⁹⁶ Bir sınıf gözü pek, fedai asker.

⁹⁷ Bu şehir, o zaman Venedikliler elinde bulunan Slovenya'nın bir şehri idi.

⁹⁸ Tabii, Purut Savaşı kumandanı Baltacı Mehmed Paşa'dan başka.

Yularkısdı ⁹⁹ *Paşa*: Haremden çıkmıştır.

Şemsi Ahmed Paşa: Kızıl Ahmedliler'den Beşinci Vezir Mustafa Paşanın kardeşidir. Üç padişaha has nedim olmuştur.

Hacı Ahmed Paşa: Bu da Kızıl Ahmedlilerdendir.

Damad Hasan Paşa: Süleyman Han'a damat olup Acemistan'a kaçan Şehzade Bayazıd için Acemistan'a elçilikle giderek Şehzade Bayazıd'ı çocuklarıyla birlikte alıp Sivas Kalesi'nde boğarak şehit etmiş ve Paşa Kalesi yakınında gömmüştür. Ziyaret ettim.

İskender Paşa: Bostancıbaşıktan Anadolu valisi oldu. Çerkez'dir.

Oradan Diyarıbekir'de 15 yıl valilik etti. Orada merhum oldu.

Temerrüd ¹⁰⁰ *Ali Paşa*: Bosnalıdır.

Kara Mustafa Paşa: Has odadan çıkmıştır.

Hızır Paşa: Hızır gibi Şam ve Bağdat'ı dolaşmış, haremden çıkmış, ağırbaşlı, kanaatkâr, bekâr bir adamdı.

Kara Murad Paşa.

Sofu Ali Paşa: Haremden çıkıp Mısır valisi iken derdinden kahr ile Kahire'de merhum oldu.

Hüsrev Paşa.

Muzaffer Paşa.

Gazanfer Paşa.

Güllabî Paşa: Derviş adam olmakla emeklilik isteyip daima babamla arkadaşlık ederdi. Evliya derecesinde iyi huylu, tatlı sözlü bir ihtiyardı.

Mehmed Han Paşa: Dulkadiroğullarındandır. Şah İsmail'e gitmiş, sonra pişman olarak yine Osmanlı hanedanına gelip Rumeli ve Anadolu'da büyük sancaklara hâkim olmuştur. Unvanı "cenab" olarak anılarak adı yüceltilirdi.

⁹⁹ Metinde "Pulad Kasd" şeklinde ise de imla yanlışlığı olduğu bellidir.

¹⁰⁰ "Temerrüd" Arapça bir kelime olup "dikbaşlılık" demektir. Bunun "mütemerrid" olması da muhtemeldir. Mütemerrid "inatçı, dikbaşlı" demektir. Eski harflerde bu iki kelimenin yazılışı birbirine çok benzer. Birincisi "tmrd", ikincisi "mtmrd" şeklinde yazılır.

Süleyman Han'ın Kaptanları

Önce Kaptan Sinan Paşa: Haremnden yetişmişti. Gayet kıyıcı idi.

Kaptan Hayreddin Paşa: Vardar Ilıcası'ndandır.¹⁰¹ Bütün ataları oradadır ama kendisi Midilli adasında doğup namılı bir levend bahadır oldu. Cezayir'de nice sancaklara vali olup 940 yılında (= 23 Temmuz 1533-12 Temmuz 1534) derya kaptanlığı ihsan olundu. Akdeniz'de 3000 tane gemi batırıp nice kere tutsak olarak nice kaleler fethettiği “Fütühatı Hayreddin Paşa” adlı eserde tafsîl ile meşhurdur. Nihayet İstanbul'da merhum olup Beşiktaş'ta deniz kıyısında kara kaptanı olup o limanda kıyamet gününe kadar demir atmış olarak yatar. 970 (31 Ağustos 1562-20 Ağustos 1563)'te ölmüştür.

Salih Paşa: Kazdağlıdır. Bu da Cezayir paşası olup Adalar'ın paşası oldu.

Turgut Paşa: Cezayir paşası iken Malta Kalesi kuşatmasında top atarken topun parçalanmasıyla şehit oldu. Malta'nın fethi de kısmet olmayıp fethedilmeden dönüldü.

Mehmed Paşa.

Hayreddin Paşa: Cezayir paşası olup Okyanus'a velvele saldı. İngiltere adalarını harap etti.

¹⁰¹ Vardar Yenicesi olacak.

Süleyman Han Zamanındaki Defterdar ve Nişancılar

Önce Defterdar İskender Çelebi.

Haydar Çelebi: Geliboluludur.

Lütfi Bey: Haremnden çıkmıştır.

Ebülfazl Efendi: Bitlisli Molla İdris'in oğludur.

Abdi Çelebi: Çivioğlu'nun oğludur.

Mustafa Çelebi: İnmeli iken yine divana gelirdi. Çünkü kalemce zamanının tek adamıydı.

Mehmed Çelebi: “Eğri Abdioğlu” derlerdi.

İbrahim Çelebi: Başdefterdardı.

Hasan Çelebi: Defterdarlıktan azledilip çeşnigirbaşılık verildi.

Murad Çelebi: Kilidülbahir Hisarı'ndandır.

Celaloğlu ¹⁰² *Mustafa Çelebi:* Şiirlerinde vesair teliflerinde “Neş’eti” mahlasını kullanırdı. Tosya’da Celal adlı bir kadının oğludur. Defterdardı. “Tabakatü'l Memalik” adlı tarihle “Kanunname” bunundur.

Ramazanoğlu Mehmed Çelebi: Nişancı idi. Muhtasar bir tarihi vardır.

¹⁰² Metinde “Cemalioğlu” yazılı ise de yanlış olduğu açıktır.

Süleyman Han Zamanındaki Beyler

Önce Küçük Balı Bey: Büyükvezir Yahya Paşa'nın oğludur.

Hüsrev Bey: Sultan Bayazıd'ın kızının oğludur. 33 yıl Bosna hâkimi olup saray şehri içinde bir cami, han, hamam, imaret, medrese ve sübyan mektebi yaptırıp nice bin fütuhâtı olmuştur.

Kara Osmanşah Bey: Kara Mustafa Bey'in oğludur. Süleyman Han'ın kız kardeşinden doğmuştur. Tırhala'da bir garip camisi, medrese ve imaretleri vardır.

Malkoçoğlu ¹⁰³ *Ali Bey:* Pojega beyi iken Hırvatistan'a dehşet saçmıştır. Bunharoğlu Celaloğlu'nun çiraklarından olduğu için defterdar oldu.

Çerkez Kasım Bey: Haremnden yetişip Nablus hâkimi oldu. Çölde Araplar silahla gezemez oldular.

Kurd Bey: Eski İkinci Vezir Deli Hüsrev Paşa'nın oğludur.

Canbulad Bey: Kürt kabilesinden tanınmış bir beydi.

Hüseyin Bey: Kürt Ceziresi¹⁰⁴ beyi idi. Elkabında “cenab” yazılırdı.

¹⁰³ Bunun da bir imla yanlışlığı olması ve doğrusunun “Muytaboğlu” olması muhtemeldir

¹⁰⁴ Cizre” olması kuvvetle muhtemeldir.

Süleyman Han'ın Ünlü Bilginlerinin Bazıları

Önce Molla Hayreddin Efendi: Evvelce hocaları idi.

Kastamonulu Seyid Çelebi: Bilginler arasında ün kazanmış ve şeyhülislam olmuştur. Kadirî Çelebi.

Şeyh Mehmed Efendi: “Çivioğlu” demekle tanınmıştır.

Kutbeddinoğlu Şeyh Mehmed: Anadolu kazaskeri idi.

Adil Paşa Oğlu Mehmed: Tarih ilminde yetişkindi. Farsça şiirleri çoktur.

Abdül Fettah Oğlu Ahmed Adil Paşa: Konuşması tatlı adamdı.

İran'da Berda'a adlı şehirdendir.

Tunusu Şeyh Mehmed: Hafızdır. Kur'anı on türlü okurdu. Çok tanınmıştır.

Erdebili Zahireddin: Tebriz'den Anadolu'ya gelip Mısır'da Hain Ahmed Paşa ile asıldı. Kemalpaşaoğlu'nun çıraklarından.

Molla Yakub: 929 (= 20 Kasım 1522-9 Kasım 1523)da Manisa'da müderrisen öldü. “Eçe Halife” demekle tanınmış üstün bir bilgindi.

Şeyhülislam Alaaddin Cemali: Selim Han zamanında dahi şeyhülislamdı. Bilgin, olgun ve faziletli muhterem birisiydi. Elli akça terakki ile emekli oldu.

Şeyhülislam Kemalpaşaoğlu Ahmed Efendi: Yavuz Selim çağında, önce, Mısır fethinde kazasker kaldı. Eserleri pek çoktur. “Müfti's Sakaleyn”¹⁰⁵ diye ad almıştır. Zamanının tek adamı, cifir ilminde¹⁰⁶ de devrinin tek kişisiydi.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi: Bunun vasıfları toplansa büyük bir kitap olur. Bin cilt kadar eseri ve risalesi¹⁰⁷ vardır. Bilginler arasında çok itibarlı bir tefsiri vardır.

Araboğlu Muhiddin: Ebussuud Efendi'nin cezalandırdığı Araboğlu'dur ki Mısır'a giderken Akdeniz'de batmıştır.

Salih Oğlu Ali: Hümyunname müellifidir. Bursa'da gömüldü.

¹⁰⁵ “İnsanların ve cinlerin müftüsü” demektir. İlminden dolayı böyle denmiştir.

¹⁰⁶ Arapça “cefir”den alınma, harfler ve rakamlarla falcılık. Müslümanlıkta falcılık yasak olduğu için Kemalpaşaoğlu'nun böyle eserleri yoktur.

¹⁰⁷ Ebussuud'un 22 eseri tespit olunmuştur. Bin rakamı çok mübalağalıdır.

Sultan Süleyman'ın Kanunnamesi

Yukarda yazılan vezirler, beylerbeyleri, beyler, defterdarlar, nişancılar, bilginler ve şeyhlerle Süleyman Han, 48 yıllık¹⁰⁸ saltanatında her gün iş başındaki vezirlere danışıp yüce din gayretine daima Osmanlı hanedanının bütün asker sınıflarına düzen vermesi yüzünden bir “Kanunname” toplamıştır.

Her ne kadar İstanbul’u Fatih Sultan Mehmed fethetti ama imar eden Süleyman Han’dır. Kanunname’si, Rumeli’de ve Anadolu’da ne kadar vezirlik, ne kadar beylerbeylik, ne kadar sancak beyliği, haslık, her eyalet ve sancakta ne kadar padişah hası, vezir hası, beylerbeyi hası ve sancak beyi hası vardır onu bildirir ve her eyalette ne kadar serbest zeamet, her sancakta ne kadar tımar ve zeamet vardır, Süleyman kanunu üzere cebelileriyle ne kadar asker olur, onu beyan eder.

Rumeli Eyaleti 24 sancaktır kılıç sayısı 1227 zeamet, 12.287 tımar

Kızılalma Tahtı	17	“	“	“	278	“	1391	“
Budin Eyaleti	“	“	“	“	“	“	“	“
Öz Eyaleti	6	“	“	“	88	“	1286	“
Bosna Eyaleti	7	“	“	“	150	“	1792	“
Tımışvar Ey.	6	“	“	“	1090	“	—	“
Adalar Eyaleti	15	“	“	“	73	“	1883	“
Eğri Eyaleti	9	“	“	“	1081	“	1000	“
Kaniye Eyaleti	7	“	“	“	77	“	1007	“
Kefe Eyaleti	9	“	“	“	zeamet ve tımar yoktur			
Mora Eyaleti	5	“	“	“	zeamet ve tımar yoktur.			
Varat Eyaleti	5	“	“	“	zeamet ve tımar yoktur.			
Erdel Buğdan Eyaleti	Kefere beyi olup 3000 kese verir.							
Kırım Eyaleti	Zeamet, tımar yoktur. Kanun üzerine hanlıktır.							
Kıbrıs Eyaleti	7 sancaktır, zeamet ve tımar yoktur.							
Girid Eyaleti	12 sancaktır, zeamet ve tımar yoktur.							

Yukarıda yazılan 20 tane¹⁰⁹ Rumeli Eyaleti’nde, Süleyman Han Kanunu üzere 176 sancak¹¹⁰ vardır. Kılıç zeametleri 3306, kılıç tımarları 37.389 olup¹¹¹ zeamet ve tımar olarak toplamı 40.685 kişidir.¹¹²

¹⁰⁸ 48 yıl hicri hesaba göre olup miladi yıla göre saltanatı 46 yıldan biraz eksiktir.

¹⁰⁹ Evliya Çelebi 20 tane diyorsa da 15 tane kaydetmiştir. Erdel ve Boğdan ayrı ayrı sayıldığı takdirde 16 tane eder.

Anadolu Yakasındaki Eyaletler, Sancaklar; Zeamet, Tımar ve Muaf Müsellemeler

Anadolu Eyaleti	13	sancak	299	zeamet	5589	tımar
Karaman Eyaleti	7	68	“	2211	“	
İzmir Eyaleti	3	“108		“3699	“	
Maraş Eyaleti	4	“29	“	215	“	
Şam Eyaleti	7	128		“1865	“	
Tarablusşam Eyaleti	6	“63		“215	“	
Yeni Sayda Eyaleti	4	“94		“985	“	
Halep Eyaleti	5	“99		“838	“	
Adana Eyaleti	5	“43		“1559	“	
Ruha ⁴	4	“4	“	6026	“	
Diyanıbekir Eyaleti	12	“926		“1926	“	
Erzurum Eyaleti ⁹	“	133	“	5159	“	
Trabzon Eyaleti ²	“	56	“	398	“	
Gürcistan Eyaleti Sancak, zeamet ve tımar yoktur.						
Kars Eyaleti	6	“	1	“	1263	“
Çıldır Eyaleti	13	“	159	“	689	“

¹¹⁰ Evliya Çelebi 176 sancak dediği hâlde 129 sancak sayılmıştır.

¹¹¹ Evliya Çelebi 3306 zeamet ve 37389 tımandan bahsettiği hâlde verdiği listede 4164 zeamet ve 23646 tımar vardır. Evliya Çelebi kendi verdiği rakamların toplamı için 40.685 dediği hâlde 40695 çıkmaktadır.

¹¹² Verdiği rakamlarda zeamet ve tımar toplamı 27.810 kişidir.

Van Eyaleti	24	“	46	“	2695	“
Musul Eyaleti	3	“	66	“	1004	“
Şehrizar Eyaleti	31	“	85	“	806	“

Bağdat Eyaleti Tımar zeamet yoktur. Yıllık iltizam¹ ile dir.

Basra Eyaleti (Bu da öyle.)

Mısır Eyaleti (Bu da öyle.)

Dehliz Cerce Eyaleti Mısır'ın güneyinde Musavva Eyaleti'dir.

Tarablus Eyaleti Yıllık vergi ile idare olunur.

Tunus Eyaleti (Bu da öyle.)

Cezayir Eyaleti (Bu da öyle.)

4 Urfa'nın eski adı.

1 “İltizam” bir yerin herhangi bir vergisini bir şahsa vermek usulüdür. O şahıs bu vergiyi topladıktan sonra devlete bir pay verirdi.

Yukarıda yazılmış olup usul ve âdetle idare olunan eyaletler insancakları 151 tanedir.¹¹³ Kılıç zeametleri 1571 tane,¹¹⁴ tımarları ise 41.286 tanedir.¹¹⁵ Kanun gereğince bu eyaletlerin cebelileriyle bütün askerine ve yıllık iltizamla idare olunan eyaletlerin vezirlerine ve askerine mahsus para verildikten sonra kalanı devlet kapısına gönderilir. Mısır, Habeş ve Bağdat geliri devlete gider. Tarablusşam ve Sayda eyaletleri dahi böyledir.

¹¹³ Evliya Çelebi 151 sancak dediği hâlde verdiği sancak rakamlarına göre 158 sancak çıkıyor.

¹¹⁴ Burada verilen rakamlar göre zeamet sayısı 2387 oluyor ki Evliya Çelebi'nin zikrettiği 1571'den çok fazladır.

¹¹⁵ Tımar sayısı ise Evliya Çelebi'nin 41286'sından az olarak 37.137 tanedir.

Has ile İdare Olunan Eyaletler ve Beylerbeylerinin Hasları

Bütün memleketin geliri üç kısımdır: Birincisi padişah hası, ikinci kısım vezir, beylerbeyi ve beylerin hasları, üçüncü kısım zeamet ve tımarlardır.

Rumeli beylerbeylerinin hasları: 11 kere 100.000 akçadır.¹¹⁶

Anadolu hasları: 10 kere 100.000 akçadır.

Karaman hası: 660.071 akçadır.

Şam hası: 10 kere 100.000 akçadır.

Sivas hası: 9 kere 100.000 akçadır.

Erzurum hası: 12 kere 100.000 ve 14.600 akçadır.¹¹⁷

Diyaribekir hası: 12 kere 100.000 ve 660 akçadır.

Van hası: 11 kere 100.000 ve 32.000 akçadır.

Budin hası: 8 kere 100.000 ve 80.000 akçadır.

Adalar hası: 885.000 akçadır.

Halep hası: 817.760 akçadır.

Maraş hası: 628.450 akçadır

Bosna hası: 650.000 akçadır.

Tımışvar hası: 806.790 akçadır.

Kars hası: 820.770 akçadır.

Çıldır hası: 925.000 akçadır.

Trabzon hası: 734.850 akçadır.

Rakka hası: 681.056 akçadır.

Musul hası: 682.000 akçadır.

Şehrizer hası: 11 kere 100.000 akçadır.

Tarablusşam hası: 786.000 akçadır.

Özi hası: 988.000 akçadır.

Kırım Sultanı hası: 12.000 kere 100.000 akça basım Kefe İskeleyi gümrüğünden alır.

Kefe Paşası hası: 679.000 akçadır.

Eğri hası: 800.080 akçadır.

Kaniye hası: 746.060 akçadır.

Mora hası: 656.000 akçadır.

Bağdat hası: 12 kere 100.200 akçadır.

Basra hası: Vezirlik olduğundan beri 10 kere 100.000 akçadır.

Elhasa Eyaleti: Vezirlik değildir ama hükûmet olmakla 888.000 akçadır.

Mekke Eyaleti: Şerif,¹¹⁸ Mısır Sürresi'nden¹¹⁹ alır.

Habeş Eyaleti: 10 kere 100.080 akçadır.

Mısır Vezirleri hası: 487 Mısır kesesidir.

Tunus, Cezayir, Kıbrıs, Rodos serdarı, Vezir Kaptan Paşa hasları: 12 kere 100.000 ve 700 akçadır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında serdara kâfirlerden öç almak için izin verilip bütün deniz beyleri ve kaptan paşa dahi onun tedbiriyle sefer açardı. Derya kaptanı bütün deniz paşalarından önce gelirdi. O suretle de gelip “Hayreddin Paşa” olurdu.¹²⁰

¹¹⁶ 1.100.000 demektir. Osmanlılarda milyon kelimesi olmadığı için böyle söylüyorlardı.

¹¹⁷ Bu da aynı sebeple 1.214.600 sayısının karşılığıdır.

¹¹⁸ Osmanlıların sonuna kadar merkez Mekke olmak üzere Hicaz'ı “Şerif”ler, Osmanlı valisi sıfatı ile idare etmiştir. Bunlar Peygamber neslindendir.

¹¹⁹ “Sürre” (Arapça söyleyişle “Surra”) “kese” demek olup Osmanlı padişahlarının her yıl Mekke ve Medine için gönderdikleri büyük hediye ve paraya verilen isimdir. Bu hediyeler büyük törenle gönderilirdi.

¹²⁰ Hayreddin unvanını almış olan Barbaros'u ima ediyor.

Yeni Fetholunan Varat hası: 790.000 akçadır.

Yeni Fetholunan Girit Adası Serdarının hası: 11.990 akçadır. Girit hepsinden sonra fetholundu. padişah hattı yazılırken böyle has ihsan olunmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman Han kanununa göre hangi memleket önce fetholunduysa onun vezirinin ve paşasının hası ziyade olur, sonra fetholunan vilayet hâkiminden¹²¹ üstün tutulurdu. Ama bazı yaşlı vezirlere arpalık sancaklar ihsan olunmuştur. Böylece Adana eyalet olmuştur. Softa Mehmed Paşa'ya lütuf olarak verildiği zaman Adana hası 11601 akça idi. Mısır valisinin iki sorguç taşıması kanundur. Habeş veziri iki otağ taşır. Bağdat veziri de öyle.

Padişah, Anadolu gazalarında bulunsa divanda ve bayramlarda padişah huzuruna önce Mısır, sonra Bağdat, sonra Habeş, sonra Budin, sonra Anadolu, sonra Maraş beylerbeyileri, sonra kaptan paşa girer. Ama Rumeli'de olsa önce büyükvezir, sonra Budin veziri, sonra Mısır, Habeş, Bağdat, Rumeli, sonra eyaletlerden fethi eski olanlar, elhasıl eyaletler kıdemlerine göre birbirlerinden önce dururlardı.

Sultan Süleyman Han'ın kanununa göre herhangi beylerbeyi ne kadar hasa malikse her 5000 akçaya karşılık bir mükemmel cebeli ile sefere katılmak mecburiyetinde idi.

¹²¹ Osmanlı eserlerinde kullanılan “hâkim” kelimesi bugünkü gibi “yargıç” manasına gelmeyip herhangi bir toprak parçasının baş yöneticisi demektir. Vilayet veya kazanın başına olanlar, kale duvarı içindeki bir şehrin beyi hep “hâkim” kelimesiyle ifade olunurdu. Yani bu kelime büyük veya küçük bir idare bölümünün en büyük idare amiri demektir.

Rumeli Eyaleti'nin Sancakları

Rumeli eyaleti 24 sancaktır. Mal defterdarı, çavuşlar kethüdası, defter emini, defter kethüdası, tımar defterdarı, alaybeyi, çeribaşısı, voynuk ağası ve zeamet ile 7 yörük beyi vardır. Sancakları şunlardır:

Sofya sancağı, paşanın tahtıdır.¹²² Köstendil sancağı, İskenderiye¹²³ Tırhala sancağı, Ohri sancağı, Avlunya sancağı, Delvine sancağı, Yanya sancağı, Elbasan sancağı, Çermen sancağı, Selanik sancağı, Üsküp sancağı, Dukagin sancağı, Vidin sancağı, Alacahisar sancağı, Pirzirin sancağı, Vulçettrin sancağı, Sağkol sancağı, Solkol sancağı. Ama Silis-tire, Niğebolu¹²⁴ Kırkkilise, Bender, Akkerman, Özi, Kılburun sancakları Rumeli'den çıkarılıp Karadeniz kıyısındaki köy ve kasabaların korunması için Silistire eyaleti kurulmuş, başlıbaşına vezirlik olmuştur.

¹²² “Taht” kelimesi vilayet, kaza gibi küçük idari teşkilatın başşehirleri için de kullanılmaktadır.

¹²³ Arnavutluk'taki “İşkodra”, eski Osmanlı metinlerinde İskenderiye diye geçer.

¹²⁴ Büyük bir Türk zaferine sahne olan bu şehir eski metinlerde Nikopoli ve daha sonra Niğebolu şeklinde geçmektedir. Evliya Çelebi'de Niğebolu şeklindedir. Niğebolu söyleyişi doğru değildir.

Anadolu Eyaleti'nin Sancakları

Hepsi 14 sancaktır.¹²⁵ defter kethüdası, defter emini, defter muhasibi, tımar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, çeribaşları ve alaybeyi vardır. Zeamet ile 4 Müsellem beyi vardır. 11 Yayabeyi vardır.

Kütahya şehri paşa sancağıdır. Sancakları şunlardır:

Sarıhan sancağı, Aydın sancağı, Kastamonu, Hüdavendigâr,¹²⁶ Bolu, Menteşe, Ankara, Karahisar Sahip,¹²⁷ Teke Eli, Kângırı,¹²⁸ Hamid, Sultanönü Karası.

¹²⁵ Evliya Çelebi 14 sancaktır dediği Anadolu eyaletinde 13 sancak saymaktadır. Kütahya sancak sayılırsa 14 oluyor.

¹²⁶ Eski büyük Bursa vilayeti.

¹²⁷ Bugünkü Afyonkarahisar ve kısaca Afyon.

¹²⁸ Bugünkü Çankırı. Cumhuriyet çağında Kânkırı Çankırı'ya çevrilmiştir.

Karaman Eyaleti'nin Sancakları

Karaman eyaleti 7 sancaktır. Hazine defterdarı, defter kethüdası, defter emini, tımar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Umumiyetle Konya, paşa sancağıdır. Sancakları: Kayseri, Niğde, Beyşehir, Kırşehir, Akşehir, Aksaray.¹²⁹

¹²⁹ Evliya Çelebi, Karaman eyaletinin 7 sancak olduğunu söylediği hâlde 6 sancak saymaktadır. Konya sancak sayılırsa 7 oluyor.

Sivas Eyaleti'nin Sancakları

Sivas eyaleti 7 sancaktır. Defter kethüdası, defter emini, tımar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, alaybeyi ve çeribaşları vardır. Sivas şehri paşa sancağıdır. Sancakları şunlardır:

Divriği, Çorum, Keskin, Bozok, Amasya, Tokat, Zile, Canik, Arapgir.¹³⁰ Sonradan “Zile”, Valide hası¹³¹ olmuştur.

¹³⁰ Evliya Çelebi Sivas'ın 7 sancağı olduğunu söylediği hâlde 9 sancak saymıştır.

¹³¹ “Valide Sultan” yani padişah anasına mahsus yer olup geliri Valide Sultan'ın maaşını teşkil eder.

Bosna Eyaleti'nin Sancakları

Bosna eyaleti 8 sancaktır.¹³² Hazine defterdarı, defter kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, alaybeyi, çeribaşları vardır. Saray şehri Bosna'nın paşa tahtıdır. Öteki sancaklar şunlardır:

Hersek Kilis'i, Izvornık, Puzaga, Zaçna, Karka, Rahoviça, Banaluka.¹³³

¹³² Burada 8 sancak dendiği hâlde gerek yukarlardaki listede, gerekse iki üç satır aşağıda 7 sancak gösterilmektedir. “Saray” sancak sayılırsa 8 sancak olmaktadır.

¹³³ Belki bir sancağın adı istinsah sırasında unutulmuştur.

Kaptan Paşa Eyaleti

11 sancaktır. 3 sancağı sâlyâne¹³⁴ ile dir. Defter kethüdası, defter emini, tımar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, Arabistan ağaları ve kethüdaları,¹³⁵ yüzbaşı dayıları vardır. Gelibolu şehri paşa sancağıdır. Sancakları şunlardır:

Eğriboz, Karlıeli, İnebahtı, Rodos, Midilli, Kocaeli, Biga, Sığala, İzmit, İzmir.

¹³⁴ Yılda bir defa iltizam memuru tarafından toplanan vergi. İltizam memuruna “mültezim” denirdi.

¹³⁵ Kaptan paşanın, halkı Arap olan Osmanlı ülkesindeki vekilleri ve memurları.

Mora Yarımadası Eyaleti

Defter emini, defter kethüdası yoktur. Rumeli'den ayrılarak Vezirlik ve eyalet olmuştur. 300 yük akça padişah pulu ve malı tahsil edilir. 5 sancaktır. Mora'da Gördes.

Paşa sancağıdır. Öteki sancaklar şunlardır:

Misistire sancağı. Koron sancağı ki beyinin bir kadırgası vardır. Ayamavra sancağı: Bunun da beyinin bir kadırgası vardır. Anabolya sancağı. Bunun beyi iki tane kadırga ile sefer eder. Bazı adalarda da reayası vardır.

Fakat Sakız adası sancağı, Nakşa sancağı ve Mehdiye sancağı sâlyâne ile idare olunduklarından kaptan paşanın hükmündedirler.

Budin Eyaleti

Budin'de hazine defterdarı, defter kethüdası, defter emini, tımar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, alaybeyi, çeribaşları vardır ki büyük divandır.¹³⁶ Budin Kalesi, Paşa sancağıdır. Sancakları: Semendire, Peçuy, İstoni Belgrad, Usturgon, Şemtorna, Seksar, Serem, Mihaç'tır. Belgrad kaymakamlıktır.

¹³⁶ Buradaki "Divan", eyaletin büyük idare meclisi demektir.

Osek ve Eğri Eyaletleri

Sonradan eyalet olduklarından 7 sancaktırlar. Mal defterdarları yoktur ama defter kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası, alaybeyi, çeribaşları vardır.

Sancakları: Segedin, Sonluk, Hatvan, Seçen, Kerman, Filek'tir.

Eğri, paşa sancağıdır.

Kaniye Eyaleti

Bu da Budin eyaletinden çıkarılarak eyalet olmuştur.

7 sancaktır. Mal defterdarı, tımar defterdarı yoktur. Sade çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, alaybeyi, çeribaşları vardır. Kaniye, paşa sancağıdır. Sancakları: Sigetvar, Kopan, Valpuva, Şiklofça, Nadaj, Balatin'dir.

Uyvar Eyaleti

1073'te¹³⁷ IV. Sultan Mehmed zamanında Köprülüoğlu Fazıl Ahmed Paşa eliyle fethedilip eyalet omuştur. Mamur eyalettir. Mal defterdarı, defter emini, defter kethüdası, çavuşlar kethüdası, alaybeyi, çeribaşısı ve 20 oda ile¹³⁸ yeniçeri ağası, cebecibaşısı, topçubaşısı ve bir vezir hâkimi vardır. Sancakları şunlardır: Letra Kalesi sancağı, Leve sancağı, Novgrad sancağı, Holok sancağı, Bukabak sancağı, Şefradi.

¹³⁷ Evliya Çelebi, Uyvar fethini hicri 1073'te gösteriyorsa da bu fetih değil, sefere çıkış tarihidir. Fetih 21 Safer 1074(= 24 Eylül 1663) tarihindedir.

¹³⁸ Buradaki “Oda” kelimesi herhâlde “Orta”nın kısaltılmış şekli olacaktır ve “bölük” manasındadır.

Tımışvar Eyaleti

6 sancaktır. Hazine defterdarı, defter kethüdası, tımar defterdarı, padişah malı defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, 22 tane tuğ sahibi kale ağaları ve dizdarı, çeribaşları, alaybeyi vardır. IV. Sultan Mehmed çağında, Köprülü Mehmed Paşa eliyle Yanova Kalesi fethedilip Tımışvar paşasına sancak merkezi oldu. Öteki sancakları şunlardır: Tımışvar, Lipva, Çanad, Küle, Morava. Yeni fethedilen Şebeş, yeni fethedilen Logoş, Kaçnat sancağı, Arat sancağı, Beşkelek sancağı. Sonra Sokullu Mehmed Paşa evkafı olmuştur.

Varat Eyaleti

Cennetmekân IV. Sultan Mehmed Han zamanında büyük serdar Köse Ali Paşa eliyle fethedilip eyalet olmuştur. Mal defterdarı, defter emini, defter kethüdası, tımar defterdarı, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, 10 oda yeniçeri ağası ve dizdarı, hâkim veziri, alaybeyi, çeribaşları vardır. Paşa sancağı Varat'tır. Sancakları şunlardır: Salanta sancağı, Debreçin sancağı, Halmaş sancağı, Sengevi sancağı, Yapışmaz sancağı. Bu sancaklar umumiyetle Hristiyan oldukları için hâkimleri yine kendi aralarından Macar asilzadeleridir. Eyalet varidatını toplayarak beylerine irsaliyelerini¹³⁹ gönderirler. Acayip bir şekilde düzene konarak eyalet olmuştur.

¹³⁹ “İrsaliye”, “göndermelik” demek olup Macar beylerinin Varat beylerbeyi olan paşaya verdikleri vergi manasındır.

Erdelistan Eyaleti

Bu ülke dahi IV. Mehmed'in kılıcıyla Ulu Serdar Gazi ve Şehit Seydi Ahmed Paşa elinden fethedilmiştir. Yıllık 1000 kese mal ve 1000 kese hediye vermek üzere merhum Melek Ahmed Paşa'nın reyi ile Apopi Mihal¹⁴⁰ adındaki mendebur kral nasbolunup Erdel eyaleti Osmanlı hanedanına tabi oldu. Ahalisi dört kısım olup Hayduşak, Erdel, Sigel¹⁴¹ ve Saz Macarı'dır. Saz Macarları hiçbir zaman Osmanlılara isyan etmemişlerdir. Bu Erdel ülkesinden dört kere elimize doyumluk mal ve esirler geçmiştir.

¹⁴⁰ Bu Macar kralının adı Appafi'dir.

¹⁴¹ Sigeller Türk asıllı bir uruk olup Macarlar arasında Macarlaşmışlardır.

Eflak ve Buğdan Eyaletleri

Bunlar dahi umumiyetle Hristiyan olup beyleri Osmanlı hanedanı tarafından tayin ve azlolunurlar ve kendi başlarına ülkeyi idare ederler. Her yıl Osmanlı Devleti'ne ikişer bin kese vergi verip Silistire eyaletine tabidirler.

Özi yani Silistire Eyaleti

Ne mal defterdarı, ne divan çavuşları, ne tımar defterdarı ve ne de defter emini gibi memurları vardır. Ancak Rumeli eyaletinden çıkarılarak vezirlik olmuştur. Eyalet 11 sancaktır: Niğbolu sancağı, Çermen, Vize, Kırkkilise,¹⁴² Bucak Tatarı, Bender, Akkerman, Özi, Kılburun, yeni sancak Doğan' dır. Silistire sancağı, Paşa merkezidir.

¹⁴² Bugünkü Kırklareli.

Kırım Eyaleti

Hanlıktır. 7 sancak olup hanı başka sikke ve hutbe sahibi padişaktır. Lakin tayini ve azli Osmanlı hanedanının elindedir. Hutbesinde önce Osmanlı hanedanı söylenip sonra hanının adı yâd olunur. Eyaletin boy beyleri yani sancakları şunlardır:

Hanların paytahtı Bahçesaray'dır. Kalgay Sultan yani veliahdin paytahtı Akmesic'tir. Nureddin Sultan,¹⁴³ Şırım Beyleri Nahçıvan Eli'ndedir. Mansur Beyleri Mankıt Elleri'ndedir. Gürcü halkı Cekeşke Elleri'ndedir. Hanlar neslinden gelen "Olanlar" Arbat Elleri'ndedir. Sacut kavmi Curgana Elleri'ndedir. Badrak'lar Or ağzı Elleri'ndedir. Dayır kavmi Gözleve Elleri'ndedir. Bu anılan ellerin her biri bir sancaktır.

¹⁴³ Nureddin Sultan Kırım Hanlarının ikinci veliahtıdır. Yani Kalgay'dan sonraki taht varisidir. Kırım Türkleri "Nurdin" yahut "Nurdin" derlerdi.

Kefe Eyaleti

Kırım yarımadasının yarısı Osmanlıların hükmünde olup 8 sancaktır, ama sancaklarını voyvodalar idare ederler. Balıklava sancağı, Balıklı, Kerç sancağı, Taman Adası sancağı, Çerkez Şıfage Sancağı, Balısara sancağı ki Ruslar harap etmiştir, Azak sancağı. Kefe paşası Azak'ta oturur. Kefe defterdarı vardır ama diğer divan memurlarından meratip sahipleri yoktur.

Kıbrıs Eyaleti

7 sancaktır. Dördü has ile, üçü sâlyâne ile idare olunur. Hazine defterdarı, tımar defterdarı, defterdar kethüdası, defter emini, çavuşlar kethüdası, alaybeyi, çeribaşıları vardır. Has ile idare olunan sancaklar: İçeli, Tarsus, Aliye, Sis'tir. Sâlyâne ile idare olunanlar: Gerenbe, Baf, Magusa ve Lefkoşa'dır. Lefkoşa, paşa sancağıdır. Kıbrıs adası, çevresi 770 mil olan ulu bir adadır. 30.000 İslam askeri, 150.000 keferesi vardır.

Girit Adası Eyaleti

1080 tarihinde, IV. Sultan Mehmed'in kılıcı ile Köprülüoğlu Fazıl Ahmed Paşa tarafından üç yılda, zorla ve kahırla Kandiye Kalesi fethedildi.¹⁴⁴ Çevresi 777 mil olan ada 70 kalesiyle zapt edildi. Yazılış sırasında itibar olunan sancaklar şunlardır: Hanya sancağı, Resmo sancağı, Silne sancağı. Bu eyalet büyük olduğu için 40.000 kul, 1 yeniçeri ağası, 1 veziri, 1 mal defterdarı, tımar defterdarı, defter emini, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, çavuşlar katibi, ruznamecisi, alaybeyileri, çeribaşları vardır. Hâlen 7 vezir, 40.000 askerle muhafaza olunur.

¹⁴⁴ Kalenin teslim alınışı 1 Cemaziyelevvel 1080 (= 27 Eylül 1669) tarihindedir.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.